

॥ अहम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशीगभाईनी वाडी : घीकांटारोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १०	विक्रम सं. २००२ : वीरनि. सं. २४७२ : छं. सं. १६४५	क्रमांक
अंक १२	भाद्रपदा शुद्ध ८ : शनिवार : १५ मी सप्तम्बर	१२०

तળાજની દુર્ઘટના

[તંત્રીસ્થાનેથી]

વિક્રમસંવત ૨૦૦૧, મહાવીરનિર્વાણસંવત ૨૪૭૨ ના શ્રાવણ વદિ પાંચમ ને સોમવાર તારીખ ૨૭-૮-૧૯૪૫ના રોજ રાત્રિના બાર વાગ્યા પછી સવાર સુધીના અરસામાં, કાઠિયાવાડમાં ભાવનગર રાજ્યમાં આવેલા તળાજ શહેરની ટેકરી ઉપરના જૈન તીર્થની છલ્લી ટૂંક-ચૌમુખજીની ટૂંકના મંદિરના દરવાજાનું તાળું તોડી કોઇકે મંદિરમાંની શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની ચૌમુખજીની આરે જિનપ્રતિમાઓ ગાદી ઉપરથી ઉત્થાપી મંદિરના પગથિયા પાસે ખંડિત કરી તેના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા.

તીર્થક્ષેત્ર તળાજની દર્દભરી અને કલંકભરી આ દુર્ઘટના માટે શું લખવું !

-દર્દભરી એમના માટે જેમનાં દિલ પોતાના દેવાધિદેવની ચાર-ચાર મૂર્તિઓના કોઈ વિધર્મીના હાથથી ટુકડે-ટુકડા થઈ જવાથી જખમી બન્યાં છે; કલંકભરી એમના માટે જેમનાં દિલ ધર્મજન્યથી પ્રેરાઈ, ધર્મના જ પ્રતીક સમી દેવમૂર્તિઓનું ખંડન કરવાની હલ સુધી કર અને એકાબ્ધ બન્યાં છે.

ક્ષણબર તો લાગે છે કે આપણે એકવીસમી સદીમાં નહીં, પણ ચૌદમી સદીમાં જીવી રહ્યા છીએ, જ્યારે ધર્મજન્ય અને ધનલોભપતાથી બરેલા અલ્લાહિદીન ખીલજીના સૈન્યનાં ધાડાં ને ધાડાં ગુજરાત-કાઠિયાવાડની ભૂમિને રાળી રહ્યા હતાં, અને વિક્રમ સંવત ૧૩૬૬ ની સાલમાં તીર્થધિરાજ શત્રુજયગિરિ ઉપર આક્રમણ કરી મૂળનાયક યુગાદિદેવ શ્રીનકપભદેવ પ્રભુની મૂર્તિને ખંડિત કરી ધર્માન્ધતાનો કાળો કેર વરતાવી રહ્યાં હતાં.

૨૬૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦]

દેવમંદિરના ધન-વૈભવથી મોહિત થઈ, ધનલોહુપતાથી પ્રેરાઈ, કાઈ ચોર, ધાડપાડ કે લૂંટારાએ દેવમંદિરનાં દારનાં તાળાં તોડ્યાં હોત તે તે ઘટના જુદા જ પ્રકારની હોત, અને તેને જોવાની દૃષ્ટિ પણ જુદી જ હોત; ત્યારે તે કદાચ દેવમૂર્તિઓના ખંડન કરવા સુધીની અધમતા ન આચરાઈ હોત. અને એવા કૃત્ય માટે એકાદ વ્યક્તિ કે એકાદ નાની ટોળકી જવાબદાર ઠરી હોત. અને તેથી તેની સામે લેવાનાં પમલાં પણ જુદા જ પ્રકારનાં હોત.

તીર્થક્ષેત્ર તળાવની દુર્ઘટના જે રીતે બની છે તેના અંકાડા મેળવતાં, એ ધોર અપકૃત્યની પાછળ ધનલોહુપતાનું કારણ નથી એ નિઃશંક છે. એની પાછળ જેની પ્રેરણા છે તે ધર્મઝનૂન-ધર્માન્ધતા છે. અને જ્યારે જૈનોના કિલ્લા સમા ગણાતા ગુજરાત-કાઠિયાવાડના કોઈ એક લાગમાં, ભાવનગર જેવા કાઠિયાવાડના પ્રથમ હરોળના રાજ્યની હકુમત ન્યાં ચાલે છે એવા શહેરમાં, અને જ્યાં જૈનોની વસતી સારા પ્રમાણમાં છે એવા શત્રુજ્ય મહાતીર્થના એક ભાગ સમા તળાવ ક્ષેત્રમાં ધર્માન્ધતા-ધર્મઝનૂનના બળે આવી કર્મીણુ ઘટના બને ત્યારે તે કોઈ એકાદ-બે વ્યક્તિનું સાહસકર્મ હોય એમ ન માની શકાય; એની પાછળ તે મજબૂત પીઠબળ અને પહેલાંથી યોજવામાં આવેલ કાવતરું જ હોવું જોઈએ, એમ અમે માનીએ છીએ. વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ તે એ કાવતરું પૂરું પાડનાર યંત્ર જ ગણી શકાય. અને અમને લાગે છે કે એ યંત્ર તરીકે કામ કરનાર વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ આજે જ્યાં પણ હશે ત્યાં પોતાની આ બહાદુરી (!) માટે, પોતાને પીઠબળ આપનારાઓનાં છૂપાં અભિનંદન મેળવતા હશે, અને પોતાની આ મજબૂતપરસ્તી (!) માટે પોતાનાં દિલમાં ગૌરવ લઈ રહ્યા હશે. જે હો તે હો! પણ એટલું તે સ્પષ્ટ છે કે તીર્થક્ષેત્ર તળાવની આ દુર્ઘટનાની બધી જવાબદારી ત્યાંના કે ત્યાં સાથે સંકળાયેલા એક આખા વર્ગના શિરે રહેલી છે.

અને જ્યારે આ દુર્ઘટના પાછળ આવું ધર્મઝનૂન બચું હોય અને સામા પક્ષ ઉપર પોતાનો દાબ બેસાડવાનો દુરાશય બચે હોય ત્યારે એની સામે લેવા ધારેલાં પમલાં પણ એટલાં જ મજબૂત અને વિચારપૂર્ણ હોવાં જોઈએ. અહીં થોડોક એ સ્વંધી વિચાર કરીએ:

જે દુર્ઘટનાનું વર્ણન સાંભળી રસ્તે ચાલનારનું દિલ પણ દ્રવી જવું હોય તે દુર્ઘટના જેના ઉપર સીધે સીધે વીતી છે તે સમગ્ર જૈન સંઘના દુઃખનું તે કહેવું જ શું! પણ જ્યારે દુઃખ આવી જ પડ્યું છે ત્યારે દુઃખથી હતાશ થઈ દિગ્મૂલની જેમ યતનૂન થઈ જવું એ વાજબી નથી એટલું જ નહીં, પણ બવિધ્યમાં એવા દુઃખમાં વધારો કરવા જવું છે. એટલે હવે તે સ્વસ્થ ચિત્તે એનો પ્રતીકાર શોધ્યે જ છૂટકો સમજવો.

અંક ૧૨]

તળાબની દુર્ઘટના

[૨૬૩]

આ દુર્ઘટના એક દેશી રાજ્યમાં બની એટલે બીજા દેશી રાજ્યોમાં કે બ્રીટીશ હિંદમાં રહેતી જૈન પ્રજા, પરરાજ્ય અને પરહકુમતના કારણે, એની સામે સીધાં પમલાં લેવામાં મુશ્કેલી દેખે એ સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં કેવળ જૈન સમાજમાં જ નહીં, પણ બીજાં ક્ષેત્રોમાં પણ જેઓ જાણીતા છે એવા ૨૦-૨૫ આગેવાન જૈન સમુદાયો, આ ઘટના બની તે જ અરસામાં, તરત જ ભાવનગર કે તળાબ જઈ પહોંચ્યા હોત તો બહુ ઉપયોગી અને અસરકારક કાર્ય કરી શકત એમ અમને લાગે છે. હજુ પણ આ કાર્ય કરવા જેવું તો છે જ. અમારી વિનંતી છે કે આપણા આગેવાનો આ માટે બનતી તાકીદે અવશ્ય વિચાર કરે !

ભાવનગર રાજ્ય બહારની જૈન પ્રજા માટે એ જોતાં રહેવું જરૂરી છે કે આ દુર્ઘટના ઉપર કોઈના પણ તરફથી ઠંકુ પાણી રેડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે, અને આ પ્રકરણને બીતું સંકેલી લેવાની રમત રમવામાં ન આવે. આ માટે તેણે દરેક પ્રકારે પોતાનો પોકાર અને પ્રચાર ચાલુ રાખવો જોઈશે, અને ન્યાય મેળવવાની પોતાની માગણીને સતત જાગ્રત રાખવી પડશે.

ભાવનગર રાજ્યના જૈન ભાઈઓએ અને ખાસ કરીને ભાવનગર તળાબ જૈનસંઘે આ માટે પોતાના પ્રયાસો તરત જ ચાલુ કરી દીધા છે એ સંતોષની વાત છે. ભાવનગર રાજ્યના જૈન ભાઈઓ માટે આ એક બહુ જ વિકટ કાર્ય એમની સામે આવી પડ્યું છે એમ કહી શકાય. પણ તેઓના આ ધર્મરક્ષાના પ્રયત્નની પાછળ એક તરફ આખા હિન્દુસ્તાનનો જૈન સંઘ છે, અને બીજી તરફ ભાવનગર રાજ્ય પણ પોતાના રાજ્યમાં થયેલ આ હિંચકારા ગુનાની પૂરેપૂરી તપાસ કરવામાં જરાય પાછી પાની નહીં કરે તેથી રાજ્યનો પણ સહકાર તેમને મળવાનો જ છે; એટલે જે લોકોએ ખીજાઈને કે ઝનૂનમાં આવીને આવું અપકૃત્ય આચર્યું છે તેઓ વખતે વધુ ખીજાઈને વધુ નુકસાન કરી બેસે એવી લેશ પણ દહેશત રાખવાની કે પોતાના પ્રયત્નોને ઢીલા પાડવાની તેમને જરૂર નથી. આ ઘટનામાં કાયદેસર રીતે જે કંઈ થઈ શકે એમ છે તે બધું ભાવનગર રાજ્યના અને ખાસ કરીને ભાવનગર તળાબ જૈનસંઘના પ્રયત્નથી જ થવાનું છે. આપણે ઇચ્છીએ કે ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ આવે તો પણ તે સર્વની સામે મક્કમ રહીને ભાવનગરનો જૈનસંઘ પોતાના પ્રયત્ન સતત ચાલુ રાખી, સમગ્ર જૈન સમાજને ન્યાય અપાવવાનો અને ધર્મની રક્ષા કરવાનો યશનો ભાગી થાય.

ભાવનગર રાજ્ય બહારના જૈન ભાઈઓને અમે ફરી ફરી બારપૂર્વક કહીએ છીએ કે તેઓ પોતાના પ્રયત્નોમાં જરાય ઢીલા ન પડે; નહીં તો એ ઢીલાશનો પડથો મૂળ વાત ઉપર પડયા વગર નહીં જ રહે.

૨૬૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

જૈનસંઘ ઉપરના આ દુઃખમાં હિંદુભાઈઓએ જે સમવેદના અને સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરી છે, અને એ દુઃખનો પ્રતીકાર કરવામાં સહાયતા આપવાની જે ઉદારતા બતાવી છે, તેની અમે અંતઃકરણ પૂર્વક કહર કરીએ છીએ; અને સાથે સાથે જૈન ભાઈઓને વિનવીએ છીએ કે ન્યાંસુધી બહુ જ અનિવાર્ય ન જણાય ત્યાંસુધી હિંદુભાઈઓની આ બધી લાગણીનો ઉપયોગ ન કરતાં પોતાના પગ ઉપર જ ઊભા રહેવાનું પસંદ કરી પોતાના બળ ઉપર જ ખૂંચે; એમાં જ જૈનસંઘની શોભા છે.

હવે રહી ભાવનગર રાજ્યની વાત. આ દુર્ઘટનાનાં મૂળ ગમે ત્યાં ભરાયાં હોય તેને શોધી સાદ કરવાની અને એ દુર્ઘટનાનો ભોગ બનેલા કેવળ તળાખના કે ભાવનગર રાજ્યના જૈનસંઘને જ નહીં પણ સમગ્ર ભારતવર્ષના જૈન સંઘને પૂરેપૂરો ન્યાય મેળવી આપવાની સંપૂર્ણ જવાબદારી અને સત્તા ભાવનગર રાજ્યની જ છે. ભાવનગર રાજ્યને અમે એ ભારપૂર્વક જણાવવાની રાજ લખીએ છીએ કે આ ઘટના સાથે આખાય હિંદુસ્તાનના સમગ્ર જૈન સંઘને સીધેસીધો સંબંધ હોવાથી, આ અંગે બનતી તાકીદે કામ કરવાની ભાવનગર રાજ્યની જવાબદારીમાં ઘણું જ વધારો થઈ જાય છે. આકી તો જે રાજ્યના પોતાના જ આંજણમાં આવી દુર્ઘટના બની હોય તે અંગેની તે રાજ્યની જવાબદારી માટે આપણે બહુ શું કહેવું ? એ તો રાજ્યે પોતે જ સમજીને અમલમાં મૂકવાની વાત કહેવાય.

ભાવનગરના ના. મહારાજ સાહેબે અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રીયુત વિમળભાઈ શેઠ ઉપર, આ દુર્ઘટનાથી પોતાનું દિલ સખ્ત દુભાયું છે અને આ માટે તેઓની હાર્દિક સહાનુભૂતિ છે એ મતલબનો જે તાર કયો છે તેને અમે એક શુભચિહ્ન તરીકે લેખીએ છીએ. (આ તારની અસલ નકલ તથા એનું ભાષાન્તર આ લેખના છેડે આપવામાં આવેલ છે.) રાજ્યની હાર્દિક સહાનુભૂતિ એટલે સક્રિય કામ કરવાનું વચન, એમ અમે માનીએ છીએ. ખીજી બાજુ આ ઘટનાની તપાસનું કામ રાજ્ય તરફથી જેમને સોંપવામાં આવ્યું છે તે ભાવનગર રાજ્યના પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ શ્રીયુત હેલશંકરભાઈની યાદોશી અને કાર્ય-દક્ષતા જણાવતી છે એટલે આ કામની તપાસની સોંપણી એમને કરવામાં આવી છે એ પણ એક સારું ચિહ્ન છે. ભાવનગરના ના. મહારાજ સાહેબે હાર્દિક સહાનુભૂતિ હોવાનું જે કંઈ કહ્યું છે તેને રાજ્ય સોએ સો ટકા વળગી રહે અને આ તપાસને જરા પંથુ ઢીલી પાડવામાં ન આવે એ જોવાનું કામ ના મહારાજ સાહેબનું છે. આપણે ધરમીએ કે ભાવનગર રાજ્યની પોતાની જ કસોટી જેવા આ પ્રસંગમાં ભાવનગર રાજ્ય સફળ રીતે પાર પામી યશનું ભાગી બને.

તીર્થક્ષેત્ર તળાખની દુર્ઘટનાના સંબંધમાં અમારે અત્યાગે જે કંઈ કહેવાનું છે તે અહીં પૂર્ણ કરીએ છીએ.

અંક ૧૨]

તળાબની દુર્ઘટના

[૨૬૫]

અને અમારી આ નોંધ પૂર્ણ કરતાં પહેલાં, દિવસે દિવસે વધુને વધુ મહત્વના અનતા જતા તીર્થરક્ષાના પ્રશ્ન તરફ સમગ્ર જૈનસંઘને અંગૂલીનિર્દેશ કરવો ખુબ જ જરૂરી સમજી તે માટે એ શબ્દ લખીએ છીએ.

મને કે કમને પણ, આપણે એ કબૂલ કરવું જોઈએ કે આ તીર્થરક્ષાનો પ્રશ્ન આપણા માટે દિવસે દિવસે વધુને વધુ મુશ્કેલીભર્યો અનતો જાય છે; અને એનો સફળ ઉકેલ હજી આપણે શોધી શક્યા નથી. આ માટે હવે આખા જૈનસંઘે ખુબ જ ગંભીરતા પૂર્વક વિચાર કરવાની જરૂર છે.

ખરી વાત તો એ છે કે જ્યાં આપણે તીર્થસ્થાનોના વહીવટ માટે પણ જોઈએ તેવી ગોઠવણ ન કરી શકતા હોઈએ, અને એ વહીવટ જૈનસંઘને શોભે એ રીતે સરસ અને સરળ રીતે ચલાવી શકે એવા યોગ્ય કાર્યકરો આપણે ન મેળવી શકતા હોઈએ ત્યાં જો તીર્થસ્થાનોની રક્ષા કરવાનો કપરો વખત આવી પડે તો તેને પહોંચી વળવું મુશ્કેલ જ ગણાય. છતાં હવે સમય એવો આવી લાગ્યો છે કે જ્યારે આપણાં સમસ્ત ખળ, શુદ્ધિ અને ધનનો ઉપયોગ કરી એ માટે ઘટતી યોજના આપણે કરવી જ પડશે.

આ માટે સૌથી પહેલી વાત તો એ કરવી જોઈએ કે આપણે યથા છૂટા છૂટા વ્યક્તિગત જૈનો તરીકે ન રહેતાં એક પ્રજા તરીકે એકદિલ અને એકખોલવાળા અનવું પડશે. અને આમ કરીને જ આપણે બાપણો અવાજ રજૂ કરી શકીશું, અને આપણું વર્ચસ્વ સાચવી શકીશું. જો એમ નહીં કરીએ તો ખીજાઓ એક યા ખીજા બહાને પ્રસંગે પ્રસંગે આપણને દબાવ્યા જ કરશે અને એ દબાવવાના ઉપાય તરીકે આપણાં પવિત્ર તીર્થસ્થાનોની છેડતી કર્યાં કરશે.

આપણે એ જાણવું જોઈએ કે-આ કાળ રાજ્ય પરિવર્તનનો કાળ છે. જ્યાં પ્રજાના બળે કે સમયચક્રના બળે રાજ્યની સત્તાઓનાં પરિવર્તન થતાં હોય ત્યાં જુદી જુદી જાતિઓ કે પક્ષો વચ્ચે એક યા ખીજા કારણે ધર્ષણ અને ઉશ્કેરણી થતાં જ રહેવાનાં. અને આવા ધર્ષણ અને ઉશ્કેરણીના પ્રસંગે એકદિલ અને એકખોલવાળી બળવાન કોમ ખીજી નબળી કોમને દબાવ્યા વગર ન જ રહે. આની સામે ટકવા માટે આપણે પ્રખળ થયે જ છૂટકો છે.

અમારી વિનંતી છે કે આપણા પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ સર્વ મુનિવરો અને આગેવાન જૈન સહયુક્તરથો આ વાતનો પૂરેપૂરો વિચાર કરે.

તીર્થરક્ષાની તાત્કાલિક વ્યવસ્થા કરવા માટે કોઈ યોજના અભાવે જ રજૂ કરવી મુશ્કેલ છે, છતાં એક વાત અમે અહીં અતિ નમ્રતાવે સૂચવવાની રમ લઈએ છીએ. આ માટે આપણા લાભવન ધરાવતા અને વખતનો ભોગ આપી શકે એવા જૈન આગેવાનોની,

૨૬૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

હમેશાં ખડે પગે રહે એવી, એક તીર્થરક્ષક કમિટિ બનાવવી જોઈએ. આ કમિટિ કોઈ પણ તીર્થના વહીવટનું નહીં પણ કેવળ તીર્થરક્ષાનું જ કામ સંભાળે. અને જ્યારે જ્યારે જે જે સ્થળે તીર્થરક્ષાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય ત્યારે આ કમિટિ તરત જ ત્યાં પહોંચી જાય, અને એ માટે કેવી રીતે શું કામ કરવું એની સમાજને દોરવણી આપે. આવી કમિટિની સ્થાપના કરવી અમને બહુ જ જરૂરની લાગે છે, અને તે બની શકે તેટલા ટૂંકા વખતમાં જ.

તીર્થરક્ષાનો વિચાર કરતાં વર્ષો પહેલાં બનેલી કાંકરેણી રાણુકપુર અને દેલવાડા (હિદેપુર સ્ટેટ) એ તીર્થની દુઃખદ ઘટના, મહિનાઓ પહેલાં બનેલી જવાલની દુઃખદ ઘટના અને તાજેતરમાં બનેલી તળાજની અત્યંત દુઃખદાયક ઘટના (અને આ અરસામાં બીજી પણ આવી નાની મોટી અનેક દુઃખદ ઘટનાઓ ક્યાં નથી બની ?) એ બધી અમારી નજર સામે તરવરતી દેખાય છે, અને આપણી અસહાય દશા માટે અમારું દિલ રડી ઊઠે છે. આ અસહાય દશાને ખંખેરી નાખવાનો આપણે સૌ નિર્ધાર કરીએ !

તીર્થરક્ષાનો પ્રશ્ન હવે વધુ વખત ટાળવો આપણને જરાય પાલવે એમ નથી; એમ કરવામાં તો આપણે પ્રજા તરીકે જ મટી જવાના. તેથી અમારી વિનંતી છે કે, આપણે બધાય એ માટે જાગૃત બનીએ, અને આપણને તારવા માટે સમર્થ આપણાં પવિત્ર તીર્થક્ષેત્રોને સુરક્ષિત બનાવીએ ! અસ્તુ !

ભાવનગરના ના. મહારાજ સાહેબનો

અમદાવાદના નગરશેઠ ઉપરનો તાર.

Have received your telegram and fully appreciate the feelings of Jains all over India and I was shocked that an ancient place of prayer and pilgrimage at Talaja was desecrated and you all have my sincere sympathies.

Maharaja.

તમારો તાર મળ્યો. આખાય હિંદુસ્તાનના જૈનોની લાગણીની હું હરર કરું છું. તળાજમાં યાત્રા અને પ્રાર્થનાનું પ્રાચીન ધામ અપવિત્ર કરાયાનું જાણી મને આઘાત થયો છે. તમે સહુ મારી હાર્દિક સહાનુભૂતિ સ્વીકારશો.

મહારાજ

તળાજની આ દુર્ઘટનાની તપાસમાં આજ સુધીમાં ત્રણ જણાને ગિરફતાર કરવામાં આવ્યા છે.

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

લેખક : પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી તેમનાં કાર્યોદ્વારા ભારતીય ઇતિહાસમાં અમર છે. એક કવિ કહે છે—કૂલોના બગીચામાં અનેક પુષ્પોની સુગંધ મહેકી રહી હોય છે, પરંતુ શુભાળ અને ચંપાનાં ફૂલોમાં જે માધુર્ય, જે મહેક, જે આહ્લાદકતા અને જે માદકતા હોય છે તે બીજાં પુષ્પોમાં બાજ્યે જ નોવાય છે. જગદ્ગુરુજી માટે પણ કંઈક એવું જ છે. સૂરિજીનું જીવન સ્ફટિક સમું ઉજ્જવલ અને તેમનાં ત્યાગ અને તપ કુંદન સમાં દેહીધ્યમાન છે. તેમનું અખંડ હૃદયચર્ય અને પ્રખર પાંડિત્ય, સૂર્યના તેજની જેમ ઝળહળાયમાન છે. તેમનાં ઔદર્ય, ગાંભીર્ય, વાકુપાટવ અને હાબરજવાબી ગમે તેના ઉપર છાપ પાડે એવાં છે. તેમનામાં વિદ્યતસમ ચમકારા ભારતી મેધા અને બીજાના હૃદયમાં સોંસરી ઊતરી જાય તેવી યુક્તિયુ ત વાણીની મીઠાશ છે. એ રાજા મહારાજાઓને પ્રતિબોધે છે, સૂત્રાઓને અને સમ્રાટોને ધર્મનાં અમૃતપાય છે. છતાં એમને અભિમાનની ગંધ સરખી સ્પર્શતી નથી. સર્વેડવિ સુખિનઃ સન્તુ આ એમનો જીવનમંત્ર છે અને આ મંત્રના પ્રતાપે જ એક સમ્રાટને પ્રતિબોધવાનું માન એમને પ્રાપ્ત થયું છે.

ભારતના રાજદારી આકાશપટમાં મહાન્ મુખલ સમ્રાટ અકબર જેમ ભારતવિજેતા હતો તેમ ભારતના ધાર્મિક આકાશપટમાં શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજીની વિજયપતાકા ફરકતી હતી. આ મહાન્ જગદ્ગુરુની ભારતવાર શુદ્ધિ ૧૧ ની સ્વર્ગતિથિના પ્રસંગે સંક્ષેપમાં જ તેમના જીવનનો પરિચય અહીં આપું છું.

જન્મ અને દીક્ષા

એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૫૮૩ ના માગશર શુદ્ધિ ૯ ને સોમવારે પાલનપુરમાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ કુંરાશાહ, માતાનું નામ નાથીદેવી, અને એમનું નામ હીરજી. તેમને સાંધજી, સૂરજી અને શ્રીપાલ એમ ત્રણ ભાઈઓ અને રંભા, રાણી અને વિમલા એમ ત્રણ બેનો હતી. જે વખતે હીરજી એમની માતાના ઉદરમાં આવે છે ત્યારે માતાએ સ્વપ્નમાં સિંહ જોયો હતો. પરંપર, એ સંતાન પણ સિંહ જેવું પરાક્રમી, નિર્ભીક અને શરવીર જ પાક્યું. હીરજીની શુદ્ધિના ચમકારા બાબ્યાવસ્થાથી જ પ્રકાશમાન થાય છે. બાલક હીરજી બાલ્યવામાં બહુ જ આગળ વધે છે. બ્યાવહારિક જ્ઞાન મેળવવા સાથે જ ધાર્મિક જ્ઞાન પણ મેળવે છે. બાર વર્ષનો હીરજી, પંચ પ્રતિક્રમણ, જીવવિચારાદિ પ્રકરણો અને ઉપદેશ-માલા, યોગશાસ્ત્ર, દર્શનસિત્તરી આદિ અર્થ સહિત ભણે છે. આ ધાર્મિક અભ્યાસ સાધુઓ પાસે કર્યો હતો. એના મનમાં બચપણથી સાધુઓ ઉપર-સાધુતા ઉપર પ્રેમ અને ભક્તિ છે. એક વાર એ એના પિતાને પણ પૂછી બેસે છે: પિતાજી, આપણા કુટુંબમાંથી કોઈ સાધુ થયું છે? પિતાજી ના કહે છે. હીરજી મનમાં ગાંઠ વાળે છે સમયે વાત. બાર વર્ષનો બાલક હીરજી પિતાની દુકાને બેસવા લાગે છે લાં અચાનક જ માતા-પિતાનો સ્વર્ગવાસ થાય છે. માતા-પિતાનો મૃત્યુબા બાલક હીરજીને બહુ જ આઘાત પહોંચાડે છે. એની બેનો એને આશ્વાસન આપી બહુ જુલાવવા પાટણુ-લઈ જાય છે. ત્યાં હીરજીને મહાન્ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજીનો ધર્મોપદેશ સાંભળવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૬૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

ઉપદેશ સાંભળી એને સાધુ થવાની ભાવના થાય છે. અન્તે બધાની આજ્ઞા લઈ વિ. સં. ૧૫૯૬ માં કાર્તિક વદિ ૨ સોમવારે એ દીક્ષા લેયે છે અને મુનિ હીરહર્ષ અને છે. શાસ્ત્રાભ્યાસ, આચાર્યપદ અને ઉપદ્રવો.

હીરહર્ષ મુનિ શાસ્ત્રાભ્યાસ આદરે છે, અને સ્વદર્શનમાં નિષ્ણાત થઈ પરદર્શનોમાં પારંમત થવા દક્ષિણમાં દોલતાબાદ બંધ છે. હીરહર્ષ મુનિ ભણે છે અને સાથે જ જૈન શાસ્ત્રને ઉજ્જતિના શિખરે પહોંચાડવાનાં મનોરથો સેવે છે. આચાર્ય સિદ્ધસેનદિવાકર અને રાજ્ય વિક્રમાદિત્યના વખતની જેમ જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોને પુનઃ ભારતમાં પ્રચારવાની ભાવના તેમનાં હૃદયમાં દીપ્ત થાય છે. મહારાજા કુમારપાલને પ્રતિબોધી જૈનશાસ્ત્રનો વિજય-ડંકા વગાડનાર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યને પોતાના આદર્શ બનાવે છે.

આવા મહાન સંકલ્પો સાથે પોતાનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી, ભણીને તૈયાર થઈ હીરહર્ષ મુનિ ગુરુજી પાસે આવે છે. તેઓ સં. ૧૬૦૭ માં પં. (પંચાસ), સં. ૧૬૦૯ માં વાયક અને ૧૬૧૦ માં સૂરિપદ પ્રાપ્ત કરી આચાર્ય અને છે.

આચાર્યપદવો અપાયા પહેલાં એમની કસોટી કરાય છે એટલું જ નહિ કિન્તુ વિજય-દાનસૂરીશ્વરજી સૂરિમંત્રની અધિષ્ઠાયાકાદારા બળે છે કે એમની પાટને લાયક પદ્ધતર હીરહર્ષ મુનિ છે, સાર પછી એમને આચાર્યપદ આપવામાં આવે છે. સં. ૧૬૧૧ માં પાટણમાં તેમનો પાટમહોત્સવ થાય છે. વિ. સં. ૧૬૨૨ માં તેમના ગુરુ શ્રી વિજયદાન-સૂરીશ્વરજી વડાલીમાં સ્વર્ગ પામે છે અને શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી જૈનશાસ્ત્રના એક મહાન નાયકનો ભાર ઉઠાવી લેયે છે, અને શાસ્ત્રની સેવા કરવામાં આ દેહનું અર્પણ કરવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો સમય મળ્યો બાણી તેઓ પ્રસુદિત થાય છે.

આ વખતે દિલ્હીની ગાદીએ ભારતસમ્રાટ અકબર બિરાજમાન હતો. ભારતને એકછત્રી કરવાની અને મહાન સમ્રાટ્ટ બનવાની એને અભિલાષા હતી. અને એને માટે એ અનેક ઉપાયો કરી રહી હતો. એણે ગુજરાત જતું હતું, પરન્તુ એના સુખેદારો એવા તોરી, અચ્છડ અને સત્તાના દમભવાળા આવતા કે કાયદો કે ન્યાય તેમની પાસે ભાગ્યે જ ફરકતા. એમની જીભ એ જ કાયદો કે ન્યાય ગણાતા. એમના આવા આચરણથી ધણીવાર નિર્દોષ, સબળન, સરવહદયી અને માનસંપન્ન વ્યક્તિઓ પણ પીડાતી અને દુઃખ પામતી. એક રીતે સમસ્ત ભારતમાં અન્યાય અને અનીતિનું સામ્રાજ્ય ફેલાયું હતું. મુસલમાન સમ્રાટો હિન્દુઓને લૂંટવામાં, પીડવામાં કે દુઃખ દેવામાં જ આનંદ માનતા હતા. આ આચાર્યપુંમવને પણ ધણીવાર મુસલમાન સૂયાઓએ ઉપદ્રવો કર્યા હતા, જેમાંના ત્રણચાર મુખ્ય ઉપદ્રવો આ પ્રમાણે છે—

૧. ખંભાતમાં રતનપાલ દોસીના પુત્ર રામજી માટે શિતાબખાંએ ઉપદ્રવ કર્યો.
૨. બેરસદમાં તેમના શિષ્ય જગમલ ઝાવિને અંગે ગેટલાદના ઠાકિએ ઉપદ્રવ કર્યો; સં. ૧૬૩૦ માં.
૩. કુણ્જેરમાં ઉદયપ્રબસૂરિ નામના શિથિલાચારીને વંદના ન કરવાથી ઇર્ષ્યાથી પ્રેરિત થઈ એણે પાટણના સૂયા પાસે ફરિયાદ કરી અને આ પ્રસંગે ત્રણ મહિના સુધી સૂરિજીને સૂયાના ઉપદ્રવથી બચવા ગુપ્તવાસમાં રહેવું પડ્યું. સં. ૧૬૩૪ માં.
૪. અમદાવાદમાં શહાબખાંને કોઈએ કહ્યું: સૂરિજીએ વર્ષોદ બંધ કરાવ્યો છે. આ

અંક ૧૨]

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૬૯

વખતે સૂચાએ સૂરિજીને પોતાની પાસે હાજર કરાવ્યા છે. સૂરિજીએ ત્યાં જઈ એનું મન સંતોષિત કર્યું. સૂરિજીને એણે રાજ આપી, પરંતુ પાછળથી એ ફોજદારને ઝવેરી સાથે ખટખટ થતાં એણે પુનઃ સૂરિજીને પકડાવવા પ્રયત્નો કર્યાં. ઘણા દિવસો સુધી આ ઉપદ્રવ રહ્યો. આ પ્રસંગ સં. ૧૬૩૬ માં બન્યો છે.

સૂરિજી મહારાજ આ ઉપદ્રવોને શાંતિથી સહન કરી, અદીનપણે વિચરી, આત્મ-કલ્યાણની સાધના કરી રહ્યા હતા. સં. ૧૬૩૭ માં સૂરિજી ખંભાત પધાર્યા તે વખતે તેમના ઉપદેશથી સંઘવી ઉદયકરણે મહા શુદ્ધિ ૧૩ શ્રી ચંદ્રપ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને મારવાડ ને મેવાડનો મોટો યાત્રાસંઘ કાઢ્યો. સં. ૧૬૩૮માં સૂરિજી ગંધાર પધાર્યા.

સમ્રાટ અકબર

આપણે શરૂઆતમાં જ આ સમ્રાટનું નામ વાંચ્યું છે. આ સમ્રાટ મહત્વાકાંક્ષી, રાજ્યકુશલ, મુત્સદ્દી અને પ્રબલપ્રેમી થયો છે. આજે પણ ઇતિહાસકારો કહે છે કે સમ્રાટ અકબરે ભારતમાં જેવું એકલતી સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું તેવું સત્તાશીલ સામ્રાજ્ય હાલની અંગ્રેજ સરકાર પણ નથી સ્થાપી શકી. અકબર તૈમુર લંગનો વંશજ છે. તેનો પિતા હુમાયુ બ્યારે ભારતનું સામ્રાજ્ય યુમાવી પદબ્રષ્ટ થઈ કાબુલ તરફ ગયો હતો ત્યાંથી નિરાશ થઈ તે સિંધના હિન્દુ રાજાના આશ્રયે અમરકોટમાં જાય છે. અમરકોટનો રાજા હુમાયુની એક સમયના ભારતના સમ્રાટની દુર્દશા જોઈ દયા લાવી હુમાયુને સહાયતા આપે છે. હુમાયુ આ રાજાની સહાયતાથી મોટું સૈન્ય લઈ યુદ્ધે ચઢે છે. પાછળ એની બેગમ હમીદા બેગમે ઈ. સ. ૧૫૪૨ ના નવેમ્બરની ૨૩ મી તારીખે એક પુત્રરતને જન્મ આપ્યો, જેનું નામ બદરૂદ્દીન મહમ્મદ અકબર રાખવામાં આવ્યું.

કેટલાક વિદ્વાનો અને ઇતિહાસકારો લખે છે કે અકબરમાં જે ધાર્મિક સહિષ્ણુતા, ઉદારતા, મહાનુભાવતા અને ભારતીય ધર્મો, ભારતીય સાહિત્ય અને હિન્દુધર્મના ધર્મ-ગુરુઓ ઉપર પ્રેમ પ્રગલ્બો હતો તેનું કારણ અકબરનો જન્મ હિન્દુ રાજાને ત્યાં થયો છે એ પણ એક છે. અકબરનો જન્મ થતાં જ હુમાયુનો સિતારો ચમકે છે અને તે પુનઃ ભારતનું સામ્રાજ્ય મેળવવા ભાગ્યશાળી થાય છે. પરંતુ એનું અલ્પ સમયમાં જ મૃત્યુ થાય છે. ત્યાર પછી અનેક ઉપદ્રવોને દબાવી મુશ્કેલીઓને જીતી અકબર સમ્રાટપદ પ્રાપ્ત કરે છે. યદ્યપિ એનો રાજ્યાભિષેક ઈ. સ. ૧૫૫૬માં ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીએ ગુરુદાસપુર જલ્લાના 'કલનોર' ગામમાં થયો હતો, પરંતુ દિલ્હી અને આગ્રા જીતતાં એને સમય લાગ્યો હતો. અનુક્રમે અનેક યુદ્ધો જીતી એ સમ્રાટ અને છે. અકબર એક ધર્મસભા સ્થાપે છે અને આગ્રાની નજીક ફત્તેહપુરસીક્રીમાં નવી રાજધાની સ્થાપે છે.

એક વખત એ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીની ખ્યાતિ સાંભળે છે. અને તેમની વિદ્વતા, ત્યાગ, ચારિત્ર અને સંયમની કીર્તિથી આકર્ષાઈ તેને સૂરિજી મહારાજને મળવાનું મન થાય છે.

૧. સમ્રાટ અકબર દિલ્હી જતે તે પહેલાં " વિક્રમાદિત્ય હેમુ " એ દિલ્હીનું તખ્ત જીતી મહાન સમ્રાટની પદવી મેળવી હતી. એ એક આસવાલ જૈન હતો. આ મહાનુભાવનું ઐતિહાસિક જીવન જાણવા ઇચ્છનારા મહાનુભાવોએ જ્યોતિષજ્ઞોએ લખેલ ' વિક્રમાદિત્ય હેમુ ' જોઈ લેવું.

સમ્રાટ અકબરનું આમંત્રણ અને મુલાકાત

એક વાર ચંપાબાઈ નામની શ્રાવિકાએ છ મહિનાના ઉપવાસ કર્યા હતા, એનો વર-
ઘોડો ચઢ્યો હતો. બાદશાહે આ વરઘોડો જોયો અને છ મહિનાના ઉપવાસનું નામ સાંભળી
બાદશાહ ચમક્યો, અને ચંપાબાઈને પોતાની પાસે બોલાવી. એક દિવસના રોઝામાં પેટમાં
ઉંદરડા ઠોડે છે ત્યાં આટલા ઉપવાસ કેવી રીતે થઈ શકે? બાદશાહે ચંપાબાઈને પૂછ્યું:
બહેન, આ ઉપવાસ તું કેવી રીતે કરી શકી?

ચંપાબાઈ: કહું દેવગુરુકૃપાથી, મારા ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિજીની કૃપાથી આ તપ
કર્યું છે. બાદશાહ આ સાંભળી બહુ જ પ્રસન્ન થયો અને સૂરિજીને પોતાની પાસે બોલ-
વવાનો હદ નિશ્ચય કર્યો, અને આ જ વખતે ગુજરાતમાં જઈ આવેલા ઐતમાદખાને પૂછ્યું:
તમે હીરવિજયસૂરિજીને જાણખો છો? ઐતમાદખાંએ કહ્યું: “ નામદાર, હું એ મહાત્માને
ખરાખર જાણખું છું. તેઓ સાચા ફકીર છે. તેઓ કદી કોઈ પણ વાહનમાં બેસતા
નથી, કંચન અને કામિનીના સદાય ત્યાગી છે અને પોતાનો બધો વખત ખુદાની બંદ-
ગીમાં અને જનતાને ધર્મોપદેશ દેવામાં જ કાઢે છે. ”

આ શબ્દોએ બાદશાહના હૃદયકમલને પ્રકુલિત કર્યું અને તરત જ એણે ‘મેઈદી’
અને ‘કમાલ’ નામના બે ખેપિયાઓને સૂરિજી મહારાજને પોતાના દરખાસ્તમાં પધારવાની
વિનંતી કરવા માટે મોકલ્યા, સાથે જ ગુજરાતના સૂળા ઉપર ફરમાન મોકલ્યું કે શ્રી હીર-
વિજયસૂરિજીને બહુ સન્માનપૂર્વક મોકલો, તેમજ જૈન ગ્રંથસ્થ માનુકલ્યાણ અને થાન-
સિદ્ધને પણ કહ્યું કે તમે પણ સૂરિજી મહારાજને અહીં પધારવાનું આમંત્રણ પાઠવો. આ
સમાચાર સૂરિજીને ગંધારમાં મલે છે. અને મહાન લાભનું કારણ બની પોતાના વિશાલ
શિષ્યસમુદાય સહિત સૂરિજી ફત્તેપુરસિક્રિ માટે ગંધારથી પ્રયાણ કરે છે.

ફત્તેહપુરસિક્રિ પહોંચતાં સૂરિજીને મહિનાના મહીના વ્યતીત થાય છે, રસ્તામાં
વિવિધ તીર્થોની યાત્રા કરી અનેક રાજ મહારાજ અને સૂળા^૩ઓને પ્રતિબોધી સૂરિજી
તાં વિ. સં. ૧૬૩૬ના જેઠ વદિ ૧૩ના દિવસે સમ્રાટ અકબરને ફત્તેહપુરસિક્રિમાં મલે છે.

શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી બાદશાહ અકબરને મલવા આવ્યા તે વખતે તેમની સાથે
૬૭ સાધુઓ હતા, જેમાં મુખ્ય વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાય, શાંતિચંદ્રગણિ, પંડિત સોમવિજય
ગણિ, પં. સહજસાગરગણિ, પં. સિંહવિમલગણિ, પં. ગુણવિજય, પં. ગુણસાગર, પં.
કનકવિજય, પં. ધર્મસીઝ્ઘિ, પં. માનસાગર, પં. રતનચંદ્ર, ઝ્ઘિ કાહનો, પં. હેમવિજય,
ઝ્ઘિ જગમલ, પં. રતનકુશલ, પં. રામવિજય, પં. બાનુવિજય, પં. કીર્તિવિજય, પં.
હંસવિજય, પં. જસવિજય, પં. જયવિજય, પં. લાભવિજય, પં. મુનિવિજય, પં. ધન-
વિજય, પં. મુનિવિમલ, અને મુનિ જસવિજય વગેરે હતા.

આમાં ફેટલાક વૈયાકરણી, નૈયાયિક, દાર્શનિક, વાદી, વ્યાખ્યાતા, ધ્યાની, અધ્યાત્મી

૨ આણુજી, રાણકપુરજી, તથા ફલોધી પાર્શ્વનાથ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી છે.

૩. અમદાવાદના સૂળા શાહિયખાંને; રોહના ભીલોના સરદાર સહસ્તાનુન તથા
તેની આઠે સ્ત્રીઓને, સિરોહીના રાજ સુરત્રાણુ (દેવડા સુલતાનને), મેડતાના રાજ
સાહિબ સુલતાનને એમ અનેકને ધર્મોપદેશ આપી અહિંસા પળાવી છે; શિકારખંધ કરાવ્યા
છે અને મદિરાપાન પરબંધિત્યામ આદિ પ્રતિજ્ઞાઓ આપી છે.

અંક ૧૨]

જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૭૧

અને શતાવધાની હતા. ખાસ કરીને શ્રી હીરસૌભાગ્ય, વિજયપ્રશસ્તિ લાગોદયરાસ વગેરેના કર્તાઓ પણ સાથે જ હતા, જેમણે અધા પ્રસંગો નજરે નિહાળી એ ગ્રંથોની રચના કરી છે.

આ ૬૭ સાધુ મહાત્માઓમાંથી જ્યારે શ્રી હીરવિજયસૂરીજી મહારાજ આદ્યશાહ અકબરને પહેલે જ દિવસે મલવા ગયા ત્યારે મહાવિદ્વાન એવા ૧૩ સાધુઓ સાથે હતા. પ્રથમ મુલાકાતે જ આદ્યશાહ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના ગુણો ઉપર મુગ્ધ થાય છે. સૂરીજી મહારાજ પગે ચાલતા અહીં પધાર્યા છે એ જ્યારે આદ્યશાહે જાણ્યું ત્યારે તેા એને ધણું જ આશ્ચર્ય થયું અને સૂરીજીને આમંત્રણ આપવા મોકલેલ મૌઠી અને કમાલના મુખેથી સૂરીજીનેા ત્યાગ, તેમની નિરપૂહતા, ઉદારતા, મહાનુભાવતા આદિ ગુણો સાંભળી આદ્યશાહની ભક્તિમાં ઔર વધારો થયો.

સૂરીજી મહારાજની અસાધારણ વકતૃત્વશક્તિથી સમ્રાટ મુગ્ધ બન્યો. તેમની વાણી સાંભળી સમ્રાટે અપૂર્વ આનંદ અનુભવ્યો. સમ્રાટે સૂરીજીને એક ઓલિયા તરીકે પીછાન્યા. એમાંયે વળી પોતાની ચિત્રશાળામાં પ્રવેશ કરતાં જ ખાલીયા નીચેથી સૂરીજીના કથન મુજબ કીડીઓનું દર જોયું એટલે તેા એને સૂરીજી મહારાજની-આલાકાઈસ જ દેખાયા. પ્રથમ મુલાકાતે જ સમ્રાટે સૂરીજી મહારાજને કંઈક માંગવાનું ફરમાવે છે. ત્યાગમૂર્તિ સૂરીજી કહે છે અમારે સાધુઓને કરી જ જરૂર નથી. આખરે આદ્યશાહ બહુ જ ભક્તિપૂર્વક પોતાને ત્યાં રહેલ સુંદર પુસ્તકખંડાર સૂરીજીને અર્પણ કરે છે. સૂરીજી આનંદથી તે પુસ્તકો લઈ આગ્રામાં આદ્યશાહના નામથી પુસ્તકખંડાર સ્થાપે છે. આ પછી તેા ઘણીયે મુલાકાતો થાય છે.

કાર્યસિદ્ધિ

સૂરીજી મહારાજ સમ્રાટ અકબરને પ્રતિભેદ આપે છે અને અહિંસાનાં ફરમાનેા મેળવે છે, એ બધું ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ છે એટલે એ વિગતોમાં હું અહીં સ્થાનાભાવને લીધે નથી ઊતરતો. પરંતુ સૂરીજીને મિલન પછી સમ્રાટ અકબરના જીવનમાં પરિવર્તન થયું છે એમાં તેા સંદેહ જ નથી. સૂરીજીના સદુપદેશથી અકબરે કરેલાં કાર્યોની નોંધ આપું છું.

૧. સૂરીજી મહારાજ અને તેમના શિષ્ય-પરિવારના ઉપદેશથી અકબરે વર્ષમાં ૭ મહિનાથી^૪ પણ વધુ દિવસો અહિંસા પળાવી છે. પોતે માંસાહાર અને શિકારબંધ કર્યો.
૨. નિર્વેશીયાનું ધન લેવાનું માફ કર્યું છે.^૫
૩. સુપ્રસિદ્ધ જાળિયા વેરા માફ કર્યો.
૪. શત્રુજ્યાદિ તીર્થો કરમુક્ત કરી શ્વેતાંબર જ્ઞેનસંધને અર્પણ કર્યો.
૫. એક મોટો પુસ્તકખંડાર સૂરીજીને અર્પણ કર્યો.

૪. દામેવાશ્વિલભૂપમુર્દુસુ નિજામાજ્ઞાં સદા ધારયન્
શ્રોમાન્ શાહિ બકબ્બરો નરવરો [દિશેષ્વ] શેષેષ્વપિ ।

ષળ્માજ્ઞામયદાનપુષ્ટપટહોદ્ધોષાનવશ્વંસિતઃ

કામં કારયતિ સ્મ હૃષ્ટહૃદયો યદ્વાક્કલારંજિતઃ ॥

૫. યદુપદેશવશેન મુદં દધન્ નિશ્ચિલમણ્ડલવાસિજને નિજે ।

મૃતકરં ચ કરં ચ સુજીજિઆમિધમકબ્બરભૂપતિરત્યજત્ ॥

(જ્ઞેન સાહિત્યનેા સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ-પૃ. ૫૪૩.)

૨૭૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

૬. અનેક પશુઓને બંધિએને છોડ્યા છે. ડાબર સરોવરનો શિકાર બંધ કરાવ્યો. સરોવરમાં કોઈ જાળ ન નાંખે એવી આજ્ઞા કરી હતી.

૭. આદ્યશાહ રોજ પાંચસો ચકલીઓની જીભ ખાતો હતો તે સર્વથા બંધ કર્યું.

૮. આદ્યશાહે ચિતોડનો કિલ્લો જીતતાં કરેલું ધોર પાપ, રાવીને કિનારે કરેલો ધોર પશુચંદાર-શિકાર કે જેને ઠમ્મધ કહેવાયેલ છે તે અને આ સિવાય હજારો ઉપર લટકાવેલા હરણનાં શિંગડાં, સરદારોમાં વહોંચેલાં એ હરણનાં ચામડાં આદિ અનેક પાપોનો સૂરિજી પાસે પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને ભવિષ્યમાં પોતે કદી એવું પાપ નહીં કરે એની પ્રતિજ્ઞા કરી.

૯. જૈનધર્મ પ્રતિ-જૈન સિદ્ધાંતો અને જૈનસાધુઓ પ્રતિ સૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી આદ્યશાહને પ્રેમ એવું ભક્તિ પ્રગટી હતી.

શ્રીહીરવિજયસૂરિજી મહારાજના સંસર્ગ એવું ઉપદેશથી સમ્રાટ અકબરે જે અહિંસાનો સ્વીકાર કર્યો તે માટે તેમના દરબારમાં વિદ્યમાન અયુલક્ષ્ણલે ‘આઇને અકબરી’માં અને બદાઉનીએ પોતાના પુસ્તકમાં મુક્તકંઠે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આપણે બદાઉનીનું વિધાન જોઈએ.

“આ વખતે આદ્યશાહે પોતાના પ્રિય નવીન સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કર્યો છે. સમ્રાટના પહેલા દિવસે (રવિવાર) પ્રાણીવધના નિષેધની સખત આજ્ઞા કરી છે, કારણ કે તે સૂર્યપૂજનો દિવસ છે. દરબારદિન મહિનાના પહેલા અઠાર દિવસોમાં; આખો આખાન મહિનો કે જેમાં આદ્યશાહનો જન્મ થયો છે; તેમાં અને આ સિવાય બીજા પણ દિવસોમાં આદ્યશાહે પ્રાણી-વધનો નિષેધ કર્યો છે. આ હુકમ આખા રાજ્યમાં જાહેર કર્યો છે. આ હુકમની વિરુદ્ધ ચાલનારને સખત સજા કરવામાં આવે છે; આ હુકમથી અનેક કુટુંબોની ખરબાદી થઈ છે; તેમની મિલકત જપ્ત કરવામાં આવી છે. ઉપવાસના દિવસોમાં આદ્યશાહે માંસાહારનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે. ધીમેધીમે આદ્યશાહે વર્ષમાં છ મહિના અને ઉપર થોડા દિવસો વધુ આવા ઉપવાસનો અભ્યાસ કરી પોતે સર્વથા માંસાહાર ત્યાગ કરી શકે તે માટે પ્રયત્ન કરે છે.”

અંકિમચંદ્ર લાહિડી ‘સમ્રાટ અકબર’ નામના બંગાળી પુસ્તકમાં પણ લખે છે—

“સમ્રાટ રવિવારે, ચંદ્ર ઓ સૂર્યમહાદેવને એવં આરઓ બન્યાન્ય અનેકસમયે કોન માંસાહાર કારિતે ના. રવિવાર ઓ આરઓ કતિપચદિને પશુહત્યાકરિતે સર્વસાધારણકે નિષેધ કરિયા છિલેન.”

સમ્રાટ અકબરના દરબારનું રત્ન અને સમ્રાટનો પરમ રનેહીમિત્ર શેખ અયુલક્ષ્ણલ પોતાના ‘આઇને અકબરી’માં લખે છે.

૬. “x x x આ ઉપરથી યોગાભ્યાસ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ હીરવિજયસૂરિ સેવકા અને તેમના ધર્મ પાળનારા કે જેમણે અમારી હજૂરમાં હાજર થવાનું માન મેળવ્યું છે, અને જેઓ અમારા દરબારના ખરા હિતેચ્છુઓ છે, તેમના યોગાભ્યાસનું ખરાપણ, વધારો અને પરમેશ્વરની શોધ ઉપર નજર રાખી હુકમ થયો કે—તે તરફના રહેવાસીઓમાંથી કોઈએ તેમને હરકત કરવી નહીં અને તેમનાં મંદિરો તથા ઉપાશ્રયમાં ઉતારો કરવો નહીં તેમ તેમને તુચ્છકારવા પણ નહિ.” હજી આગળ આ બધાના જીર્ણોદ્ધાર કરવા દેવાની છૂટ આપી છે. તેમજ તે વખતની ધર્માધતા કે અજ્ઞાનતાથી થતા ‘વરસાદનો અટકાવ’ વગેરે આક્ષેપો મૂકી કષ્ટ આપે છે તેના નિષેધ કર્યો છે. અને તેમની ઈશ્વરભક્તિમાં કોઈએ વિધન ન નાખવું તેની સૂચના છે.

(‘સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ’માં પરિશિષ્ટ. ૧-જેમાં અકબરનું ફરમાન છે તેના અનુવાદ ઉપરથી.)

અંક ૧૨]

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૭૩]

“ x x x આદશાહ ઘણા વખત સુધી શુક્રવારોએ અને ત્યારપછી રવિવારોએ પણ માંસભક્ષણ કરતો નહીં. હાલમાં તે દરેક સૌર્ય મહિનાની પહેલી તિથિએ, રવિવારે, સૂર્ય અને ચંદ્રમહાલુના દિવસોએ, રજા મહિનાના સોમવારોએ, દરેક સૌર્ય મહિનાના તહેવારે, આખા ફરવરદીન મહિનામાં અને પોતાના (આદશાહના) જન્મના મહિનામાં અર્થાત આખા આખાન માસમાં માંસભક્ષણ કરતો નથી. ” (સૂ. સ. પૃ. ૧૬૬)

વિન્સેન્ટ સ્મીથ પોતાના Akbar માં લખે છે—

“ He cared little for flesh food and gave up the use of it almost entirely in the later years of his life, when he came under Jain influence ”

“માંસ ભોજન પર આદશાહને ખિલકુલ રુચિ નહોતી, અને તેથી તેણે પાછલી જિંદગીમાં ન્યારથી તે જોનોના સમાગમમાં આવ્યો, ત્યારથી માંસ ભોજનને સર્વથા છોડી દીધું.”

આ જ વિદ્વાન પોતાના પુસ્તકમાં આગળ જતાં લખે છે—

“ But the Jain holy men undoubtedly gave Akbar prolonged instruction for years, which largely influenced his actions, and they secured his assent to their doctrines so far that he was reputed to have been converted to Jainism. ”

“પરંતુ જૈન સાધુઓએ નિઃસન્દેહ રીતે વર્ષો સુધી અકબરને ઉપદેશ આપ્યો હતો, એ ઉપદેશનો ઘણો જ પ્રભાવ આદશાહની કાર્યવલી ઉપર પડ્યો હતો. તેઓએ પોતાના સિદ્ધાન્તો તેની પાસે એટલે સુધી માન્ય કરાવ્યા હતા કે લોકોમાં એવો પ્રવાહ ફેલાઈ ગયો હતો કે આદશાહ જૈની થઈ ગયો.”

પિનહેરો (Pinheiro) નામના એક પોર્ટુગીઝ પાદરીએ પોતાના પત્રમાં ત્યાં સુધી લખ્યું છે કે “ He follows the sect of the Jains (vertei) ” “ અકબર જૈન સિદ્ધાન્તોના અનુયાયી છે ” આ પત્ર ન્યારે શ્રી વિજયસેનસૂરિજી આદશાહ અકબરને લાહોરમાં ઉપદેશ આપવા પધાર્યા ત્યારે લખાયેલો છે. (સૂ. સ. પૃ. ૧૬૮-૧૬૯)

“શ્રી હીરસૂરીરાસ’માં રાસકાર કહે છે કે ન્યારે શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીની પ્રથમ મુલાકાત થયા પછી આદશાહ પ્રસન્ન થાય છે તે વખતે કહે છે—

“ ખુશી થયો તવ દિલ્હીપતિ બોલે, તમ કષ્ટ માંગી લીજે. ”

સૂરિજી મહારાજ સુંદર જવાબ આપે છે.

“ હીર કહિ હમ કષ્ટ અ ન માંગે, પાસ ન રાખું કોડી,

હમ ફકીર ખુદાકે બંદે, જર-જોર હમ છોડી રે. ”

ત્યારે આદશાહ પ્રસન્ન થઈ પોતાની પાસેનો અપૂર્વ પુસ્તક બંડાર આપતાં કહે છે.

“ તુમ ફકીર ખુદાકે આયે, તુલ્લ એ પુસ્તક લીજે. ”

આ પુસ્તકબંડાર લેવાની સૂરિજી મહારાજ ના પાડે છે, પરંતુ અશુભક્રમના આગ્રહથી શેવાનું સ્વીકારી આગરામાં જ એ બંડાર મૂકી લે છે. ૭

૭. સમ્રાટ અકબર પાસેનો પુસ્તક બંડાર પદ્મસુંદર નામના યતિપુંગવનો હતો. ઋષભદાસ કવિ એમનો પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે—

“પુસી હૂઓ દિલ્લીપતિ:સારે, હીર સાચો નીરાગી.” કેવું સુંદર ચિત્ર છે !

રાસકાર પ્રથમ અહિંસાના ફરમાન માટે લખે છે કે—

“ પર્વ પન્નૂસલ્યુ દિન એ આગલિ, કીણું જીવ રખ્યાય રે;

પાંચ દિવસ ઠંઢેરો ફિરે તો, હીર પુશી બહુ થાય રે.

તુરત કુરમાન કરીને દીધું, આબ્યું આમરા માંહિ રે;

લેષ કોટવાલને રાતિં ફરતો, પાપીનાં ઘર જ્યાંહિ રે.

કોડિબંધ પ્રાણી ઉગરીઆ, હીરનિં દે આસીસ રે;

જય જયકાર હુજો રિખિ તુજને, જીવજ્યો કોડી વરીસ રે. ”

યદ્યપિ વિન્યપ્રશસ્તિમાં આઠ દિવસનો ઉલ્લેખ છે છતાં અહીં પર્વપણુ પર્વમાં પહેલા પાંચ દિવસ અહિંસા પળાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે એ જરૂર વિચારણીય છે. વારંવાર મુલાકાતો થતાં પ્રસન્ન થઈ બાદશાહ સૂરિજી મહારાજને કહે છે.

“ ફરી ફરી કહે શાહ અકબર, કહ્યું એક તુમ માં ગધ;

આઠ દિવસ તવ માંગિયા, બલા જૂપ મન બેધ.”

આઠ દિવસ દિવે સહી, મેરી વતી તુમ ચાર;

હુકમ હુઆ જમ શાહકા, હોષ ફરમાન સુસાર.”

આનાં છ ફરમાનો જુદા જુદા પ્રાંતોમાં મોકલ્યાં છે અને આ પ્રમાણે બાર દિવસ—

“ શ્રાવણ વદી હસમી થકી, પળે દિવસ વળી બર;

બાદવા શુદિ છકિ લગી, ઉમરે જીવે અપાર. ”

આટલું આખા પછી બાદશાહ કહે છે હજી વધુ કંઈક માંગો; સૂરિજી માંગે છે—

“ બી કુછ માંગો હીરજી, માંગ્યું ડામર તલાવ;

બાર ગાઉ તે ફરતું સહી, બરીકિં મહિં સાવ;

ઓ બી મીં છોડ્યો સહી, કોઈ ન ડારે જાવ. ” (હીરસૂરિ રાસ પૃ ૧૨૮).

હજી બાદશાહ કહે છે કે માંગો. સૂરિજી માંગે છે. પણ બાદશાહ જે જવાબ આપે છે તે વાંચતાં આ કવિરાજની સત્યપ્રિયતા ટપકી રહી છે.

“ સસતે સસતે છોડુંગા, જ્યું સમકું સુખ થાય. ” અર્થાત્ એકદમ માંસાહાર ત્યામ, શિકાર બંધ નથી કરતો, પણ ધીમે ધીમે આપનું વચન પાળીશ.

બાદશાહ સૂરિજી મહારાજના શુણુ માતાં કહે છે—

“ સમ જુઠે હૈં એક તુલ સાચ, તુલ નગીના ઝોર સમ કાચ. ”

છેવટે સમ્રાટ સૂરિજીના શુણો ઉપર પ્રસન્ન થતાં બોલે કે: ‘જમમાં સાચો જમચરુ હીર.’

“ કહિ અકબરશા સંયમી હુતો, પદમસુંદર તસ નામ;

ચાર ખવજા ધરતો પોસાલે, પંડિત અતિ અભિરામ.

જ્યોતિષ વૈદકમાં તે પૂરો, સિદ્ધાંતી પરમાણુ,

અનેક ગ્રંથિ તેણિં પોતે કીધા, જીતી નહિ કો જાણુ.

કાલિ તે પંડિત પણુ શુદ (જ) ચો, અકબર કહિ દુઃખ બાધ;

કયા કરિ ન ચલે કહ્યું હમકા, એ તો બાત ખુદાઈ. ”

—(શ્રીહીરસૂરિરાસ પૃ. ૧૨૩).

અંક ૧૨]

જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૭૫

“વળી ભોલ્યો તિહાં અકબર મીર, કુછ ભી માંગો જગગુરુ હીર.

અકબર જેવો દાતા છે; શ્રી હીરસૂરિજી જેવું ઉત્તમ પાત્ર છે; આદશાહ માંગો મંગો કહી રહ્યો છે; ત્યારે પરમ નિરપૂહી સૂરિજી જીવોના અભયદાન સિવાય કશું જ નથી માંગતા. આ વખતે સૂરિજી સમ્રાટના દરબારમાં પાંજરામાં પૂરેલાં પંખીઓ ને હરણ સસલાં વગેરેને છોડાવે છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી સમ્રાટે કરેલાં શુભ કામોની થોડી નોંધ નીચે આપું છું.

“આહેડી વન નવિ ફરે, સુખે ચરે વન ગાય;
માછી મીન ન પરાભવે, સો ગુરુ હીરપસાય.
અળ મહિષા મહિષ ધણુ, વૃષભ તુરંમ માય;
પંખી કહે ચિરંજીવજી, હીરવિજય મુનિરાય.
સસલા સેલા શકરા, હીરતણ્યા ગુણુ ગાય;
ઋષભ કહે બહુ પંખીયા, પ્રણમે જગગુરુ પાય.

× × × ×

“હીર કહે તુભ ભલા સુળણુ, છોડો પુંછી જીજ્યા દાણુ;
અકર અન્યાય તીરથ મુંડચકું, તે કિમ હોષ પાતશાહકું.
કહે પાતશા છોડયા સખ્ય, કુછ ભી માંગો જગગુરુ અખ.”

આદશાહે ફર વગેરે બહુ માફ કયું. હજી કવિની સ્વચ્છતા તો વાંચવા જેવી છે.

“જગગુરુને શાહ કહે ગહમહી, તુહારે કામકા માંગો સહી;
હીર કહે બંધાબન બહુ, છોડો તો સુખ પાવે સહી.
કહે અકબર એ મોટે ચોર, મુલકમે બહોત પડાવે સોર;
એક ખરામ હગરકું કરે, ઇલાં બલે એ જબલમ મરે,

વળી કહે છે—“હૂળ માંગો અવલ ફકીર, કછુઅ ન માંગો આપકા હીર.”

સમ્રાટની ઈચ્છા છે સૂરિજી પોતાને માટે કંઈક માંગે, પણ “વસુધૈવ કુટુંબકમ્”ના ઉપાસક સૂરિજી પોતાના સ્વાર્થ માટે કશું જ નથી માંગતા અને એટલે જ સમ્રાટ એમને જગદગુરુના અર્પૂ માનથી સંબોધે છે.

“મેં ખટ દર્શન દેખું હુંઠી, હીરકે નહિં કોષ તોલે.”

સૂરિજી વિહાર માટે રળ માંગે છે ત્યારે સમ્રાટ ભક્તિથી કહે છે—

“અકબર કહે રહો ઈલાં સદા, ફતેહપુર ભલ ગામ.”

સૂરિજી ના પાડે છે, ત્યારે સૂરિજીની પ્રશંસા કરતાં અકબર કથે છે—

“ખેર મહેર તુમ નામ ન છોડું, તરનતારન હોડી.”

સમ્રાટને સૂરિજી ઉપર કેવાં સ્નેહ અને ભક્તિ છે : “આપ જે કહો તે કામ કરું પણ અહીં રહો.” સૂરિજી પોતાનો સાધુધર્મ સમજાવે છે ત્યારે આદશાર રળ આપતાં કહે છે :

“વિજયસેનસૂરિકો ઈલાં ગુરુ, એક વેર ભેજી ને.

સૂરિજીનું પ્રયાણુ : અન્ય મુનિવરો અને સમ્રાટ અકબર

સૂરિજીમહારાજે ૧૬૩૯ થી ૧૬૪૧-૪૨ સુધી સમ્રાટને ધર્મોપદેશ સંભળાવી જૈનધર્મને અનુરાગી બનાવ્યો હતો. સૂરિજીમહારાજ ૧૬૪ માં ફતેહપુરથી નીકળી આમળ વધ્યા અને અભિરામાબાદ ચાતુમીસ રહ્યા. જતી વખતે સમ્રાટ કહે છે : વિજયસેનસૂરિજીને આપ

૨૭૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

અહીં મોકલો ત્યાં સુધી મને ઉપદેશ આપનાર કોઈક રાખો. સૂરિજી શ્રીશાંતિયંદ્રજી ઉપાધ્યાયને રાખે છે. તેઓ પણ પ્રખર વિદ્વાન સમર્થ વક્તા મહાકવિ હતા. તેમણે ‘કૃપારસકોશ’ બનાવી સમ્રાટને પ્રભુત્વ કર્યો હતો અને એમના ઉપદેશથી સમ્રાટે “બાદશાહના જન્મનો આખો મહિનો, રવિવારના દિવસો, સંક્રાંતિના દિવસો, નવરોજના દિવસો-એ દિવસોમાં કોઈએ કોઈ જીવની હિંસા ન કરવા એવા હુકમો કઢાવ્યા હતા.” તેમજ “મહોરમનો આખો મહિનો અને સૂફી લોકોના દિવસોમાં જીવવધનો નિષેધ કરાવ્યો હતો.”

શાન્તિયંદ્ર ઉપાધ્યાય પછી મહોપાધ્યાય શ્રી ભાનુચંદ્રજી અને સિદ્ધિચંદ્રજીએ અકબરના દરબારમાં રહી ધણું સત્કાર્યો કરાવ્યાં હતાં. આ ભાનુચંદ્રજી બાદશાહ અકબરની ધર્મસલાહના ૧૪૦ માં નંબરના (પાંચમી શ્રેણી) સલાસદ હતા. અકબરના દરબારમાં સૌથી વધુ સમય રહેવાનું (લગભગ ૨૩ વર્ષ) ગૌરવ આ ગુરુશિષ્યને છે. અકબર જ્યારે જ્યારે સ્વારીમાં નીકળતો ત્યારે પણ આ ગુરુશિષ્યને સાથે જ રાખતો. કાશ્મીર, લાહોર બુહાનપુર ધણે ઠેકાણે ભાનુચંદ્રજી સાથે ગયા છે. શત્રુંજય તીર્થ ઉપર જે એક દીનાર-સોનામહોર કર લેવાતો તે આ ઉપાધ્યાયજીના ઉપદેશથી માફ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ સિવાય ઉપાધ્યાયજીએ અકબરને સૂર્યસહસ્ત્ર નામનો ગ્રંથ કરાવવા એક સૂર્યસહસ્ત્રનામ નામક સ્તોત્ર બનાવ્યું હતું અને એનો પાઠ તેઓ સમ્રાટને કરાવતા. ભાનુચંદ્રજીની ઉપાધ્યાય પદવી સમ્રાટ અકબરના આગ્રહથી લાહોરમાં થઈ હતી અને તે વખતે અબુલફઝલે સારો મહોત્સવ કરી પચીસ ઘોડા અને દસ હજાર રૂપિયાનું દાન કર્યું હતું. વળી જહાંગીરને ત્યાં જ્યારે મૂલ નક્ષત્રમાં કન્યા જન્મી અને બીજાઓએ તેને મારી નાખવા કે નદીમાં તરતી મૂકવાનું જણાવ્યું ત્યારે ઉપાધ્યાયજીએ અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર બણાવવાનું જણાવ્યું. શાનસિંહ અને માનુકદયાળુની આગેવાની નીચે લાખ રૂપિયા ખર્ચાં એ મહારાનાત્ર બણાવવામાં આવ્યું હતું. આ ઉત્સવમાં સમ્રાટ અકબર અને જહાંગીર પણ ગયા હતા. તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર શતાવધાની હતા સમ્રાટે તેમને પુશકહમનું ખિરક આપ્યું હતું.^૬

શ્રી વિજસેનસૂરિ સાથે સમ્રાટ અકબરને ૧૬૪૯ થી ૧૬૫૧-૫૨ લગભગ ત્રણ વર્ષનો સમાગમ રહ્યો. સમ્રાટ ઉપર આ આચાર્યની બહુ ઊંડી છાપ પડી હતી. આવી જ રીતે વિવેકહર્ષ ઉપાધ્યાય, મહાનંદ અને પરમાનંદ વગેરેએ પણ સમ્રાટ અકબરને ધર્મોપદેશ આપી ‘અમારી’ના દિવસો મેળવ્યા છે. (જુઓ સૂ. સ. ફરમાન પત્ર પૃ. ૩૮૩-૮૪)

આ રીતે જગદ્ગુરુ હીરવિજયસૂરીશ્વરજી અને તેમના શિષ્યપરિવારે સમ્રાટ અકબર,

૮ “x x ભાનુચંદ્રયતિ અને પુશકહમના ખિતાબવાળા સિદ્ધિચંદ્રયતિએ અમને અરજ કરી કે “જીજીઓ, જકાત, ગાય-બેંસ, પાડા અને બળદ એ જનવરોની ખિલકુલ હિંસા, બીજા દરેક મહીનાના મુકરર દિવસોમાં હિંસા, મરેલાના માલનો કબજો કરવો, લોકોને કેદ કરવા અને શત્રુંજય પર્વત ઉપર માથા દીઠ સોરઠ સરકાર જે કર લેતા એ બધી બાબતો આલા હજરતે (અકબર બાદશાહે) માફ અને તેની મનાઈ કરી છે.” તેથી અમે પણ દરેક લોકો ઉપર અમારી સંપૂર્ણ મહેરબાની છે, તેથી એક બીજાને મહિનો કે જેની અંતમાં અમારો જન્મ થયો છે તે ઉમેરીને નીચે લખેલી તપમીલ મુજબ મારી આપી અમારા શ્રેષ્ઠ હુકમ મુજબ અમલ કરી તે વિરુદ્ધ કે આડે માર્ગે જવું જોઈ એ નહિ.”

(જહાંગીરનું ફરમાન, પરિશિષ્ટ ૪, સૂ. સ. પૃ. ૩૮૮)

અંક ૧૨]

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૭૭

જહાંગીર, શહાજહાં અને ઔરંગઝેમના દરબારમાં ગૌરવમયું સ્થાન મેળવી તીર્થરક્ષા, અહિંસા, અમારી તેમણે ગૌરવ વગેરે ગંધ કરાવી જૈન શાસનની પ્રમાણ કરી.

સૂરિજીના હાથે થયેલ દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા, સંઘ આદિ કાર્યો

એ આખી સત્તરમી સદીનો કાળ જાણે ચારિત્રના ઉદયનો કાળ હોય તેમ સૂરિજીના ઉપદેશથી ધનાઢય કુટુંબનાં સુપુત્રો-સુપુત્રીઓ વૈરાગ્ય વાસિત બની સાધુજીવન સ્વીકારતાં. અહીં થેડી દીક્ષાઓની નોંધ જ આપું છું. ૧૬૨૮ માં મેઘજી ઋષિ વગેરે ત્રીસ સાધુઓ લોકમાતનો ત્યાગ કરી શ્રી હીરવિજયસૂરિજીના શિષ્ય થયા હતા. ૧૬૩૧ માં ખંભાતમાં એક સાથે અગિયાર જણને દીક્ષા આપી. અમદાવાદમાં પણ એક સાથે અઠારને દીક્ષા આપી. કલેક્ટરપુરસીદ્દીમાં જૈનાશાહ નાગોરી, જેને સમ્રાટ પણ માન આવતા, તેમણે બહુ જ ઉત્સવપૂર્વક દીક્ષા લીધી, જે પાછળથી આદ્યશાહી યતિના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. તેમજ રોહતા શ્રીવંતશેઠના કુટુંબના દશ જણુએ એક સાથે સૂરિજી પાસે દીક્ષા લીધી. સિરોહીના વરસિંધે કે જેના લગ્નની તૈયારી હતી, લગ્નને બદલે દીક્ષા લીધી જે આગળ વધીને પંચાસ થયા અને એકસો આઠ શિષ્યોના અધિપતિ થયા. પાટણના સંઘજીએ પણ ખીજ સાત જણુઓ સાથે દીક્ષા લીધી.

આવી જ રીતે ખંભાત, પાટણ, અમદાવાદ, વૈરાટ, આગરા, મથુરા વગેરે સ્થાનોના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવોમાં હજારો લાખો રૂપિયા સૂરિજીના ઉપદેશથી ખર્ચાયા છે. તેમજ શ્રી શત્રુંજયના ઉદ્ધારમાં તેઓના ઉપદેશથી ખૂબ ધનવ્યય થયો છે. આ ઉદ્ધારમાં સોની તેજપાલે એક લાખ વ્યાહરીનો વ્યય કર્યો. આનો ઉદ્દેશ્ય ત્યાં શિક્ષાલેખમાં છે, જે ૮૭ પંક્તિનો છે.

સૂરિજી પોતાતા છેલ્લા જીવનમાં શત્રુંજયનો સંઘ લઈ સિદ્ધાયલજીની યાત્રાથે પંચાર્થી ત્યારે બહોંતરે તે સંઘપતિઓ સાથે હતા. સંઘમાં હજારો માણસો સાથે હતા. પાલીતાણા પહોંચતા લાખ માણસ હતા. સંઘમાત્રા વખતે પણ ખૂબ દાન, સત્કાર સન્માન અને શાસનપ્રભાવના થયાં. સોરઠનો સૂખો નરરંગખાન સંઘની સામે આવે છે અને આડંબર પૂર્વક સંઘનો પ્રવેશ કરાવે છે. સૂરિજીનાં દર્શન કરી તે બહુ પ્રસન્ન થાય છે.

આવી રીતે સમ્રાટ અકબરને જૈનધર્મનો અને અહિંસાનો અનુરાગી બનાવવાનું માન સૂરિજી અને તેમના શિષ્ય પરિવારને ધટે છે. આદ્યશાહ અકબર સૂરિજીના અપૂર્વ ત્યાગ, ઉત્તમ ચારિત્ર, સત્યવક્તૃતા, નિષ્પક્ષવૃત્તિ, ઉદારતા, યુદ્ધિપ્રાગલ્ભ્ય, કઠણ પ્રશ્નોના સહેલાઈથી યુક્તિસંગત જવાબો આપવાની શક્તિ, ધર્મશાસ્ત્રોનું જીંડું જ્ઞાન, અને નિરપૂહવૃત્તિ આદિ ગુણોથી આકર્ષીઈ દરબારમાં શ્રી હીરવિજય સૂરિજીને જગદ્ગુરુના અપૂર્વ માનથી સત્કારે છે.

ક્ષમાશીલ તપસ્વી સૂરિજી

હવે આપણે સૂરિજીના આંતર જીવનનું દર્શન કરીએ.

સૂરિજી પોતે જેમ આચાર્ય, મહાન ઉપદેશક અને પરમ પ્રભાવશાળી હતા તેમ એમનું આંતર જીવન પણ એવું જ ઉગ્ગ્રવલ, ગંભીર અને પરિચ્છેલું. દીક્ષા લીધા પછી આજીવન એમણે એકાસણીથી ઓછું તપ નથી કર્યું, નિરંતર દૂધ, દહીં, તેલ, ગોળ અને કડાઈ વિગય (પકવાનનાદિ) પાંચ વિગયનો ત્યાગ રાખ્યો છે. શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી પાસે એ

૨૭૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

આલોચણુ લઈને આ પ્રમાણે તપ કર્યા છે:—૩૦૦ ઉપવાસ, ૨૨૫ છકું, ૭૨ અક્કમ, ૨૦૦૦ આયંબિલ, વીસસ્થાનક તપ આંબિલયુક્ત કર્યો, એકસિથ અને એકદત્તી ધણાં કર્યાં. ૨૦૦૦ નિવિ, ૩૬૦૦ ઉપવાસ કર્યાં. ગુરુ મહારાજની આરાધના માટે ઉપવાસ, એકાસણું અને આયંબિલનો તપ ૧૩ માસ સુધી કર્યો.

૨૨ મહિના સુધી યોગોદ્ધવહનની ક્રિયા કરી. તેમાં ઉપવાસ, આયંબિલ, નિવિ, એકાસણાં ધણાં કર્યાં. ત્રણ માસ પર્યંત સૂરિમંત્રની આરાધના કરતાં હિમ તપસ્યા કરી. એપણા સમિતિનું યરાચર પાલન કરી ૪૨ દોષ રહિત શુદ્ધ આધાર લેતા હતા અને નિરંતર તદ્દન સાદો ખોરાક જ વાપરતા; મિષ્ટાન્ન કે ગરીષ્ટ પદાર્થ વાપરતા જ નહિ. માંદગીમાં પ્રાય: દવા પણ ન લેતા. અન્તિમ માંદગી સમયે પણ પોને દવા નહોતી જ લીધી, પરંતુ ઉનાના શ્રી સંઘે અન્નપાણી ત્યાગ કરી, અરે, અચ્ચાંઓને સ્તનપાન અંધ કરી ઉપાશ્રયે એઠા અને બહુ જ આગ્રહ કર્યો ત્યારે સંઘના માન ખાતર દવા લીધી હતી. સૂતી વખતે નિરંતર રાત્રે પોતાના હાથનું જ ઓશીકું રાખતા, વીંટીયો કે બીજું કશું યે ન રાખતા. ઘણી વાર રાત્રે ઉઘાડા શરીરે ઊભા રહી ધ્યાનમાં મસ્ત રહેતા, કલાકોના કલાકો સુધી ધ્યાનમાં ઊભા રહેતા. આત્મચિંતવન, પ્રભુધ્યાન અને વીતરામ દશાની પ્રાપ્તિ કેમ થાય એ માટે સદાયે તત્પર રહેતા. આત્મકલ્યાણ અને શાસનસેવા આ તેમનો જીવનમંત્ર હતો.

સૂરીશ્વરજીને ૧૦૮ શિષ્યો હતા. સૂરિજીના પરિવારમાં ૨૦૦૦ થી ૨૫૦૦ સાધુઓ, ૩૦૩ સાધ્વીઓ, ૧૫૦ પંન્યાસ અને ૭ મહાવાદી ઉપાધ્યાય હતા. સૂરિજીના શુભ હરને ૫૦ પ્રતિષ્ઠાઓ (અંજન શતાકાઓ) થઈ હતી. તેમના ઉપદેશથી ૧૫૦૦ સંઘવીઓએ જુદાજુદા સંઘો-તીર્થયાત્રાના સંઘો કાઢ્યા હતા. ૫૦૦ જિનમંદિરો નવાં બંધાં હતાં.

સૂરિજીને આયંબિલની તપસ્યા ઉપર ખૂબ શ્રદ્ધા હતી. એક વાર સિરોહીના સુરતાને સો નિર્દોષ શ્રાવકોને પકડ્યા હતા. સૂરિજીને આ સમાચાર મળ્યા એટલે સૂરિજીએ પોતે અને પોતાનાં શિષ્યોને ૮૦ આયંબિલ કરાવ્યાં અને સિરોહીના રાવને મળી પકડેલા શ્રાવકોને છોડાવ્યા. એક વાર ખંભાતના સુખેદાર હબીબુલ્લાહે ખંભાતના શ્રાવકોને ખૂબ સતાવ્યા હતા એટલું જ નહિ કિન્તુ સૂરિજીનું ખુદનું પણ અપમાન કર્યું હતું. ક્ષમાના સાગર સૂરિજી ખંભાતથી વિદાર કરી અન્યત્ર પધાર્યાં. હબીબુલ્લાહના સમાચાર સમ્રાટ અકબરને મળ્યા. અકબરે હબીબુલ્લાહને પકડી સગ્ન કરવાનું ફરમાન કાઢ્યું. હબીબુલ્લાહને આ સમાચાર મળ્યા. તેણે દીનભાવે સૂરિજીની ક્ષમા માગી, શ્રાવકોને નિમંત્રણ આપવા મોકલ્યા. સૂરિજી તો હબીબુલ્લાહનું નિમંત્રણ આવતાં ખંભાત પધાર્યાં. હબીબુલ્લાહ સૂરિજીના પગે પડ્યો અને પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. દરિયાવદિલના સૂરિજીએ તેને ક્ષમા આપી અને દિતશિખામણ આપતાં કહ્યું કે:—પ્રજ્ઞને પ્રેમથી પાળવાથી જ તમારું અને પ્રજ્ઞનું કલ્યાણ છે.

આવી જ રીતે અમદાવાદનો સૂખો કે જેણે સૂરિજીને ખૂબ સતાવ્યા હતા એને પણ સૂરિજીએ ક્ષમાદાન આપવામાં ખૂબ જ ઉદારતા અને મહાનુભાવતા બતાવી હતી.

સૂરિજીની હાજરજવાબી

સૂરિજી અજળ હાજરજવાબી હતા. સમ્રાટના ફરમારમાં જે જે વિવિધ પ્રશ્નો ઊઠતા તેનો તેઓ બહુ જ સુંદર રીતે-ચુકિત, તર્ક અને દલીલસર જવાબ આપતા કે જે સાંભળી

અંક ૧૨]

જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી

[૨૭૬

સમ્રાટ અને તેના દરબારીઓ પુશ્પુશ ચર્મ જતા હતા. એકતાર હમીયુસ્તાહે પૂછ્યું કે યુક પવિત્ર છે કે અપવિત્ર છે? સૂરિજી કહે કે યુક મુખમાં હોય ત્યાંચુંથી પવિત્ર છે અને મુખથી બહાર જાય એટલે અપવિત્ર થઈ જાય છે.

અશ્વી જ રીતે એકવાર આજ્ઞમખાં નામના સુમેદાર પાસે અનેક ધર્મચર્યો થયા પછી એણે હસતાં હસતાં પૂછ્યું: આપને દીક્ષા લીધે કેટલાં વરસ થયાં? સૂરિજીએ કહ્યું: આવન વર્ષ થયાં. એણે કહ્યું: આપે કદી ખુદાને જોયા છે અને કોઈ ચમત્કાર જોયા છે? સૂરિજીએ કહ્યું: ખુદા અશ્વી છે, તેને કોણ જોઈ શકે? ચમત્કાર તો પૂર્વ પુરુષોએ થયાં જોયા છે. સૂઆએ કહ્યું: ખુદાને સુસલમાને જોઈ શકે છે, હિન્દુઓ નહિ. પછી એણે એક રમુજી કથા કહી. એકવાર હિન્દુ અને સુસલમાનેને વિવાદ થયો કે ખુદા પાસે હિન્દુઓ પહોંચે કે સુસલમાને પહોંચે? એક હિન્દુ પંડિત પોતાનો દેહ મૂકી પ્રમુ પાસે જવા નીકળ્યો; પણ પહોંચી ન શક્યો. પછી સુસલમાન ગયો. એ તો ખુદા પાસે પહોંચી ગયો. ત્યાં ફિરસ્તા બેઠા હતા. અદામ ને પિસ્તાનાં ઝાડ હતાં ત્યાં સોનાના સિંહાસન પર ખુદા બેઠા હતા. ખુદાને મલી એ પાટો આવ્યો ને વજતી વખતે એક મરચાંની લૂમ બગત્રમાં મારતો આવ્યો. સૂરિજી આ સંગળીને હસ્યા. સૂરિજીએ સુમેદારને પૂછ્યું-લગ્ના, એ તો અતાવો, જનારો સુસલમાન શરીર તો અહીં મૂકીને ગયો હતો, તો પછી એની બગલ ક્યાં હતી? જો બગલ નહોતી તે મરચાંની લૂમ ક્યાં! અહીં જુલું ખુદા તો છે અશ્વી, પછી એને કેવી રીતે જોયા? સુમેદાર પોતાની મૂખાંધ ઉપર ખૂબ હસ્યો અને પોતાની લૂમ કબુલી. સૂરિજીનો સ્વર્ગવાસ

સૂરિજી મહારાજ સેંધ સહિત સિદ્ધાચલની યાત્રા કરી દોવ અખરાની યાત્રા કરી ઉનામાં ૧૬૫૨ માં ચાતુર્માસ રહ્યા છે. ચાતુર્માસની શરૂઆતથી જ તેમની તખ્તિત નરમ થવા માંડી હતી. દુહાવસ્થા પોતાનું કાર્ય કરી રહી હતી. પર્યુષણના દિવસોમાં સૂરિજીએ પોતે કદપસત્રનું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું. તેઓને પોતાનો અન્તિમ કાલ નજીક સમજાઈ ગયો હોય તેમ બધાની પાસે ક્ષમાપના કરી લીધી. પોતાના પદશિષ્ય સૂરિપુંગવ શ્રી વિજયસેનસૂરિજીને ચાતુર્માસ પહેલાં જ પોતાની પાસે બોલાવવા પ્રવરત કયો હતો. આખરે લાદરવાં ગુદ ૧૨ ની સાંજે પ્રતિક્રમણ કયું, સર્વેને ખમાન્ધા અને મૃત્યુરપિ મહોત્સવાયતે ને ચરિતાર્થ કરતા હોય તેમ પદ્માસન લગાવી હાથમાં નવકારવાળી લઈ ધ્યાનમગ્ન થયા. ચાર માલાઓ ગણાઈ અને પાંચમી ગણતાં જ હાથમાંથી પડી ગઈ અને તેમનો આત્મા શરીરમાંથી જોડી ગયો, જનતામાં હાહાકાર મચી ગયો: જગતના સાચા હીરા સમા જગદગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી દેવલોકમાં પહોંચ્યા.

સૂરિજીના અગ્નિસંસ્કારના સ્થાને એક વાંઝીયા આંખાને કળા આવ્યાં.

૯. આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજીને બાદશાહ અકબરના અતીવ આગ્રહથી જગદગુરુજી મહારાજે રાધનપુરથી જ, સમ્રાટને પ્રતિબોધ આપવા લાહોર મોકલ્યા હતા. સમ્રાટ અકબરને પ્રતિબોધી તેમણે પણ મહાન શાસનપ્રભાવના કરી છે. “સવાઈહીર વિજય-સૂરિ” આહું માનવંતુ બિરહ પામ્યા હતા. ૧૬૪૯ માં તેઓ લાહોર પધાર્યા હતા. ૧૬૫૨ માં અકબરને સમગ્રવી ગુરુદેવની આત્મા આવી છે, એમ જણાવી ગુજરાત તરફ પધાર્યા. પરન્તુ ગુરુ-શિષ્યનો મિલાપ થાય એ પહેલાં જ ગુરુજી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

૨૮૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦]

સમ્રાટ્ અકબરને આ ફલદારા સુરિચના સ્વર્ગમનના સમાચાર પહોંચાડાય છે. સમ્રાટને પણ એક મહાત્મા જવાથી ખુબ દુઃખ થાય છે.

ઉપસંહાર

જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી એક મહાપ્રતાપી યુગપ્રવાન પુરુષ થયા છે. એમના સમયમાં સુસલમાની યુગમાં તૂટેલાં કેટલાંયે મંદિરોનાં જીર્ણોદ્ધાર થયા, અનેક પુસ્તકો લખાયા-નવાં બન્યાં, પ્રતિષ્ઠાઓ અને અન્વન શલાકાઓ ખૂબ થઈ આચાર્યશ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજી અને વિજયદેવસૂરીશ્વર જેવા શાસનનાયકોએ ગુરુજીએ પ્રગટાવેલી જ્યોતિ ભવલંત રાખી જહાંગીર, શાહજહાં અને ઔરંગઝેબના દરબારમાં જૈન સાધુઓનું આવાગમન આજુ રાખ્યું. અને અહિંસાધર્મનો પ્રચાર ચાલુ રાખ્યો.

હીરયુગના પ્રતાપી સૂર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી અને તેમનાં નક્ષત્ર મંડલમાં વિજયસેનસૂરીશ્વરજી, શ્રી વિજયદેવસૂરીશ્વરજી, શંતિચંદ્રજી ઉપાધ્યાય, શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી ઉપાધ્યાય, શ્રી સિદ્ધિચંદ્રજી ઉપાધ્યાય, વિવેકહર્ષ ગણી, પરમાનંદ, મહાનંદ, ઉદયહર્ષ વગેરે શોભે છે. ખરતર ગચ્છના મહાન આચાર્ય શ્રી જ્ઞાનચંદ્રસૂરીશ્વરજી તથા જ્ઞાનસિંહસુરિજી વગેરે પણ આ સમયમાં થયા છે. અને છેલ્લે મહાપ્રતાપી ક્રિયોદ્ધારક શ્રી સત્યવિજયમણિ, મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી, અને મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજમંદિને પણ હું તેા હૈરક યુગના મહાતેજસ્વી ગ્રહો-નક્ષત્રો સમજું છું.

કવિ ઋષભદાસે જગદ્ગુરુના ગુણોનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે:—

‘એ ચેલા ગુરુ હીરનાં હોય, હીર સમો નવિ હુઓ કોઈ;

તપે કરી ધનનો અણુગાર, શીયે ધુલિભદ્ર અવતાર.

વરાગે જીમ વધરિકુમાર, નેમિપરિ આલહ બહાર;

ગૌતમપરે ગુરુ મહિમાવંત, રૂપે જાણું મયલુ અસંત.

x x x x

રાજ્ય માને જીમ હેમસૂરીન્દ, પરિવારે જીમ ગ્રદગલુ ચંદ;

ધ્યાને જાણું મુનિદમદંત, ક્ષમાયે કૂરમંડુનો જંત.

x x x x x

સરિખા તુજ પૂજ અપમાન, સરિખો જેહને રોદનમાન;

પંકજ પરે નિલેપ જ હીર, સરિખાં રાખ અને વડી ખીર.”

આ લેખ લખવામાં નીચેનાં સાધનોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેથી તે સર્વેનો હું અહીં આભાર માનું છું.

સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ, જેનો મેં ખૂબ જ ઉપયોગ કર્યો છે. હીરસુરિરાસ, જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, મારી નોંધપોથીનાં પાનાં, જૈનધર્મ પ્રકાશનું જીવનું પાનું, હીરવિજયસૂરિ પુસ્તિકા, વિજયપ્રશસ્તિસાર.

જેમને જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજનું વિસ્તારથી જીવનચરિત્ર વાંચવું હોય તેમણે જગદ્ગુરુ કાવ્ય, હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય, હીરવિજયસૂરિ રાસ. (આનંદ કાવ્ય મહોદધી મૌકિતક પાંચમું) અને સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ જશર વાંચવાં.

શાસનદેવ આપણા સંવ્રને હૈરક યુગ જેવા સમર્થ યુગને પ્રગટાવવાનું સામર્થ્ય આપે અને આપણે સૌ જૈનશાસનની અહિંસાની વિજયપતાકા સર્વત્ર ફેલાવવા લાગ્યશાળી થઈએ એ ભાવના સાથે વિરમું-છું.

सम्राट अकबर और जैन गुरु .

लेखक:—महता शिखरचंद्र कोचर, बी. ए., एलएल. बी. साहित्यशिरोमणि साहित्याचार्य,
सिटी मेजिस्ट्रेट, बीकानेर.

सम्राट अकबर पर जैनधर्मके गुरुओंका विशेष प्रभाव पड़ा था । जिन जैन गुरुओंका प्रभाव उस पर मुख्यतः पडा उनका संक्षिप्त परिचय नीचे दिया जाता है—

(१) हीरविजयसूरि—सन् १५८२ ई. में काबुल विजय करनेके पश्चात् सम्राट अकबरने जैनाचार्य श्री हीरविजयसूरिकी प्रशंसा सुनी । उसने गुजरातके गवर्नर साहिबखांको इस आशयका फर्मान भेजा कि वह सूरिजीसे दरबारमें जानेके लिये निवेदन करे । सूरिजी उन दिनों गंधारमें थे । सूरिजीको जब साहिबखां द्वारा सूचना मिली; तब वे अहमदाबाद गए । वहां साहिबखाने उन्हें यात्राके लिए सवारी तथा रूप देने चाहे परन्तु सूरिजीने इसके लिये सधन्यवाद असमर्थता प्रकट की और कहा कि नियमानुसार जैन साधु ऐसी वस्तुओंका प्रयोग नहीं कर सकते । अतः वे पैदल ही आगरा गए, जहांपर इनका राजसी ठाटवाटके साथ स्वागत हुआ । सूरिजी पहले अबुलफजलसे मिले, जिस पर उनका अत्यन्त प्रभाव पड़ा । तत्पश्चात् वे अबुलफजलके साथ सम्राटसे मिले । सम्राट पर भी बहुत गहरा प्रभाव पडा । एक बार सम्राटने सूरिजीको पद्मसुन्दर नामक स्वर्गीय तपगच्छीय जैन साधुका ग्रन्थसंग्रह देनेके लिये अपनी उत्कट कामना प्रकट की । सूरिजीने पहिले तो अपनी असमर्थता प्रकट की, और कहा कि हम जितने ग्रन्थ स्वयं उठा सकते हैं उतने ही अपने पास रख सकते हैं । परन्तु सम्राटके अति आग्रह करने पर उन्होंने आगरामें ‘अकबरीय भांडागार’ नामसे ग्रन्थभंडार स्थापित करके वे ग्रन्थ रखवा दिये और उनके निरीक्षणका कार्यभार थानसिंह नामक जैन गहस्थको सौंप दिया । सूरिजीके सदुपदेशसे सम्राटने पर्यूषणके आठ दिनोंमें समस्त साम्राज्यमें जीव—हिंसा—निषेध करानेके लिये घोषणा करवा दी, जिसका उल्लेख “विजय—प्रशस्ति महाकाव्य”में है । चातुर्मास समाप्त होनेके पश्चात् सूरिजी सम्राटसे फिर मिले । उनके उपदेशसे सम्राटने फतहपुर सीकरीमें १२ योजन लम्बे विशाल सरोवर “डाबर”में मछलियां पकडनी बंद करवा दी । तत्पश्चात् सम्राटने सूरिजीके सदुपदेशसे पर्यूषणके दिनोंमें अपनी औरसे ४ दिन और जोडकर कुल १२ दिनोंके लिये (अर्थात् भाद्रपद कृष्ण दशमोसे भाद्रपद शुक्ल षष्ठमी तक) राज्यभरमें जीव—हिंसा बंद कराव दी । कुल समय पश्चात् नौरोजके दिन भी जीवहिंसा बंद की गई । सन् १५८४ ई. में सम्राटने सूरिजीको “जगद्गुरु”की उपाधि प्रदान की । सम्राटके अनुरोधसे सूरिजीने अपने शिष्य शान्तिचन्द्रजीको ‘उपाध्याय’ पद पर प्रतिष्ठित किया, फिर सूरिजीने शान्तिचन्द्रजीको सम्राटके पास छोडकर स्वयं गुजरातकी ओर प्रस्थान किया । सूरिजीका विशेष

२८२]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १०

वृत्तांत जाननेके लिए 'जगद्गुरु काव्य' 'कृपारस कोष' 'सुरीश्वर अने समाट' आदि ग्रन्थोंका अवलोकन करना चाहिये।

'आईने अकबरी'में लिखा है कि सम्राट अकबरने अपने दरबारके विद्वानोंको पांच श्रेणियोंमें विभक्त किया था। उसमेंसे प्रथम श्रेणीके विद्वानोंमें हीरविजयसूरिजीका नाम अङ्कित है तथा पांचवी श्रेणीमें भानुचन्द्र एवं विजयसेनसूरिका नाम अङ्कित है। इन दोनोंका वर्णन आगे किया जायेगा।

(२) शान्तिचन्द्र उपाध्याय—सम्राट अकबर पर इनका बहुत प्रभाव पडा था। इन्होंने सम्राटके लोकोपयोगी सत्कार्योंका वर्णन अपने 'कृपारसकोष' नामक सुन्दर संस्कृत काव्यमें किया है जिसमें १२८ श्लोक हैं। इन्होंने सम्राट अकबरको उपदेश देकर वर्षभरमें लगभग छः मास पर्यन्त हिंसा बंद करवाई थी। इसके अतिरिक्त इन्होंने सम्राटसे 'जजिया' नामक कर बंद करवानेके लिये भी फर्मान जारी करवाया था। तत्पश्चात् ये सम्राटकी अनुमति लेकर गुजरात चले गए और उनके पास भानुचन्द्रको छोड़ दिया।

(३) भानुचन्द्र—ये और इनके शिष्य सिद्धिचन्द्र सम्राट अकबरके पास उसके शेष जीवनभर तक रहे और उसके पश्चात् सम्राट जहांगीरके पास भी रहे। सम्राट जब कभी आगरेसे बाहर जाते भानुचन्द्रको अपने साथ लेजाया करते थे। एक वार भानुचन्द्र सम्राटके साथ काश्मीर भी गए। ये सम्राट अकबरके समक्ष प्रति रविवार 'सूर्यसहस्रनाम'का पाठ किया करते थे। एकवार इन्होंने सम्राट अकबरको शत्रुञ्जय—तीर्थ परसे यात्रियों पर लगाने वाला कर उठा देनेको कहा जिस पर सम्राटने सन् १५९२ ई. में शत्रुञ्जय पर्वतका दानपत्र लिखकर हीरविजयसूरिको भेज दिया। सम्राटके अनुरोधसे हीरविजयसूरिने इन्हें भी 'उपाध्याय' पदसे अलंकृत किया था। इनका विशेष वर्णन जाननेके लिये इनके शिष्य सिद्धिचन्द्र द्वारा लिखित 'भानुचन्द्रचरित्र' नामक ग्रन्थका अवलोकन करना चाहिये।

(४) सिद्धिचन्द्र—ये संस्कृत एवं फारसीके प्रकाण्ड विद्वान थे। इन्होंने 'भानुचन्द्र चरित्र' नामक एक उत्तम ऐतिहासिक संस्कृत काव्यग्रन्थकी रचना की है। जिससे इनके गुरु भानुचन्द्र व इनकी जीवनकी पर विशेष प्रकाश पडता है। यह उच्च कोटिका विशुद्ध ऐतिहासिक ग्रन्थ है। श्रीमान जिनविजयजीके कथनानुसार यह ग्रन्थ राजतरंगिणी, पृथ्वी-राजविजय, हम्मीर महाकाव्य, कुमारपालचरित्र, प्रबन्धचिन्तामणि, वस्तुपालचरित्र आदि उत्तम ऐतिहासिक ग्रन्थोंकी श्रेणीमें रखा जाना चाहिये। यह ग्रन्थ सिंधी जैन ज्ञानपीठ द्वारा संवत् १९९७ में प्रकाशित हो चुका है। सिद्धिचन्द्रजी शतावधानी थे। सम्राट अकबरने इन्हें प्रसन्न होकर 'खुशफहम' की उपाधि प्रदान की थी।

(५) **विजयसेनसूरि**—ये हीरविजयसूरिके प्रधान शिष्य थे। सम्राटने इनकी प्रशंसा सुनकर इन्हें लाहौरसे आमंत्रित किया था। चातुर्मास समाप्त होने पर इन्होंने राधनपुरसे प्रयाण किया और लगभग छ मास पश्चात् ये लाहौर पहुँचे। इनके शिष्य नंदविजयने अष्टावधानका साधन किया, जिससे प्रसन्न होकर सम्राटने उन्हें 'खुशफहम'की उपाधि प्रदान की। इनका भी सम्राट पर अमित प्रभाव पडा था। इससे कुछ ईर्ष्यालु व्यक्तियोंने सम्राटको बहकाना शुरू किया कि जैन लोग नास्तिक होते हैं। जब सम्राटने इस बातकी चर्चा सूरिजीके समक्ष की तो सूरिजीने सम्राटसे कहा कि इस बातका निर्णय करनेके लिये आपकी अध्यक्षतामें विद्वानोंकी सभा बुलाई जानी चाहिए। सूरिजीकी इच्छानुसार सम्राटने विद्वानोंकी सभा आमंत्रित की। उसमें सूरिजीने अपनी अकाट्य युक्तियों तथा अनुपम तर्क शैलीसे जैनियोंकी आस्तिकता सिद्ध की, जिससे समग्र विपक्षी निरुत्तर हो गए। सम्राट अकबरने सूरिजीके सदुपदेशसे अपने राज्य भरमें गाय, बैल, भैंस और भैसोंका वध निषिद्ध करवा दिया। लावारिस लोगोंकी जायदाद जप्त करने तथा मनुष्योंकी बंधनमें रखनेकी प्रथाएं भी सम्राटने सूरिजीके कहनेसे बंद करवा दी। इन्हें सम्राटने 'सवाई हीरविजयसूरि'की उपाधि प्रदान की थी। लाहौरमें दो चातुर्मास करके इन्होंने गुजरातके लिये प्रस्थान किया। इनके विशेष वर्णनके लिये 'विजयदेवसूरिमाहात्म्यम्' आदि ग्रन्थोंका अनुशीलन करना चाहिये।

उपर्युक्त पाँचो महानुभाव तपागच्छीय जैन साधु थे। इनके अतिरिक्त खरतरगच्छके जिनचन्द्रसूरि एवं जिनसिंहसूरिका भी सम्राट अकबर पर गहरा प्रभाव पडा था।

जिनचन्द्रसूरि तथा जिनसिंहसूरि—सन् १५९१ में जब सम्राट अकबर लाहौरमें थे तब उन्होंने जिनचन्द्रसूरिकी प्रशंसा सुनकर मंत्री कर्मचंद्रसे उनका वृत्तान्त पूछा। फिर सम्राटने सूरिजीको आमंत्रित करनेके लिये फर्मान भेजा। सूरिजीको खंभातमें फर्मान मिला। उन्होंने तुरन्त ही वहाँसे प्रस्थान किया और लाहौरमें सम्राटसे मिले। मंत्री कर्मचंद्र उनके साथ था। सूरिजीके दर्शन कर सम्राटको अतीव प्रसन्नता हुई। सूरिजीने सम्राटके अनुरोधसे लाहौरमें ही चातुर्मास किया। सूरिजीके उपदेशसे सम्राटने जैन तीर्थों तथा मंदिरोंकी रक्षाके लिये फर्मान जारी किये तथा आपाठ शुद्धा ९ से शुद्धा १५ तक जीवहिंसाका निषेध किया। सम्राटने इन्हें 'युगप्रधान' तथा इनके शिष्य मानसिंहको 'आचार्य'की उपाधियाँ प्रदान कीं। मानसिंहका नाम 'जिनसिंहसूरि' रखा गया। सम्राट अकबर जिनसिंहसूरिको अपने साथ काश्मीर भी ले गये थे। इन्होंने सम्राटको उपदेश देकर अनेक स्थानोंमें जीवहिंसा बंद करवाई। इन दोनों जैनाचार्योंका वृत्तांत जाननेके लिये श्री अगरचन्द्रजी तथा भंवरलालजी नाहटा द्वारा लिखित "युगप्रधान श्री जिनचन्द्रसूरि" ग्रन्थका अवलोकन करना चाहिये।

उपरोक्त जैन गुरुओंके अतिरिक्त निम्न जैन गुरुओंका भी सम्राट पर प्रभाव पडा था:—

(१) **पद्मसुन्दर**—ये तपागच्छ के थे। इनका एक उत्तम ग्रन्थ 'अकबरशाही श्रृंगार दर्पण' हाल ही में 'गंगा ऑरियेन्टल सीरीज़' बीकानेरसे प्रकाशित हुआ है। इन्होंने सम्राट अकबरको अपना विशाल संग्रह दिया था, जिसे सम्राटने इनकी मृत्युके उपरान्त हीरविजय-सूरिको सौंप दिया। इस बातका उल्लेख ऊपर किया जा चुका है। इन्होंने काशीके एक ब्राह्मण पंडितको भी शास्त्रार्थमें पराजित किया था।

(२) **नंदविजय**—ये विजयक्षेमसूरिके शिष्य थे। इनको सम्राटने 'खुशफहम' नामक उपाधि प्रदान की थी। इस बातका उल्लेख 'भानुचन्द्रचरित्र' तथा 'विजयप्रशस्ति' काव्यमें है। जब विजयसेनसूरिने लाहौरसे प्रस्थान किया, तब उन्होंने सम्राट अकबरके पास रक्खा था।

(३) **समयसुन्दर**—ये युगप्रधान जिनचन्द्रसूरिके प्रसिद्ध विद्वान शिष्य थे। इन्होंने सम्राट अकबरके समक्ष अपना 'अष्टलक्ष्यी' नामका ग्रन्थ पढा, जिसमें "राजानो ददते सौख्यम्" इस पदके आठ लाखसे अधिक अर्थ किए गए थे। जब सम्राटने जिनचन्द्रसूरिको युगप्रधानकी उपाधि प्रदान की तब इन्हें तथा गुणधिनयको 'उपाध्याय' पद दिया गया।

(४) **हर्षसार**—ये खरतरगच्छके थे। इन्होंने भी सम्राट अकबरसे भेंट की थी।

(५) **जयसोभ**—ये भी खरतर गच्छीय थे। इन्हें 'पाठक' उपाधि मिली थी। इन्होंने सम्राट अकबरकी राजसभामें एक शास्त्रार्थमें विजय प्राप्त की थी।

(६) **साधुकीर्ति**—इन्होंने भी सम्राट अकबरकी राजसभामें शास्त्रार्थमें विजय प्राप्त की थी, जिससे प्रसन्न होकर सम्राटने इन्हें "वादीन्द्र"की उपाधि प्रदान की थी।

ऊपर जो कुछ लिखा जा चुका है, उससे स्पष्ट प्रतीत होता है कि सम्राट अकबर पर जैन गुरुओंका बहुत गहरा प्रभाव पडा था। जैन गुरुओंके प्रभावसे ही सम्राटने मांसाहारका परित्याग और समग्र साम्राज्यमें लगभग छः मास पर्यन्त जीव-हिंसाका निषेध किया था। पिनहिरो नामक पोर्चुगीज पादरीने (जो सम्राट अकबरका समकालीन था) तो यहाँ तक लिखा है कि सम्राट अकबर व्रती-धर्म (जैनधर्म)का अनुयायी था। डॉ. विन्सेन्ट स्मिथ, डॉ. ईश्वरीप्रसाद आदि आधुनिक इतिहासकारोंने भी यह बात मुक्त कंठसे स्वीकार की है कि जैन गुरुओंका सम्राट अकबर पर अत्यधिक प्रभाव पडा था।

तत्कालीन विशाल ग्रन्थ-संग्रह एवं अनुपम कलाकौशलपूर्ण देवालय तथा नाना प्रकारके फर्मान, शिलालेख आदि इस बातको पूर्ण रूपसे पुष्टि करते हैं। खेद है कि इस दिशामें अभी तक पूर्ण प्रयत्न नहीं किया गया है। आशा है विद्वानोंका ध्यान शीघ्र ही इस ओर आकृष्ट होगा और इस विषय पर विशेष प्रकाश पडेगा।

પ્રિયદર્શી અને સંપ્રતિની અભિવ્રતા

[સાંચી સ્તંભના લેખમાં મળતો પુરાવો]

લેખક:—ડૉ. ત્રિભુવનદાસ લહેરચંદ શાહ, વડોદરા

સમ્રાટ પ્રિયદર્શી તથા મહારાજા અશોક, બન્ને ભિન્ન છે, તેમજ પ્રિયદર્શી એ જૈનધર્મી મહારાજા સંપ્રતિનું જ નામ છે તથા તેણે ઊભા કરાવેલાં સ્મારકો-શિલાલેખ સ્થંભલેખ ઈ. ઈ. સર્વે જૈમધર્મના ઘોતકસમા છે તેના વિશેષ પુરાવો અહીં આપવામાં આવે છે.

સાંચી સ્તંભ

પ્રિયદર્શીએ જેમ મોટા અને નાના (ગૌણ) શિલાલેખો કોતરાવ્યા છે તેમ મોટા તથા નાના (ગૌણ) સ્તંભલેખો પણ કોતરાવ્યા છે. આ ચારે કોટિના લેખોને અત્યારે એ ૬૦૨ વર્ષ ઉપરનો સમય થઈ ગયો છે એટલે અનેક કારણો-હવામાનની અસર, પ્રવાસીએ કરેલ અટકચાળા, પક્ષીઓની હગાર વગેરેથી ઉખડી જતી ખરપોટી ઇ. ઈ-ને લીધે તેનાં ઉકેલ અને વાચનમાં ખંડિતતા તથા અસ્પષ્ટતા આવી ગઈ છે, છતાં સહભાગ્યે તેમાંના અરસપરસનાં વાક્યો તથા શબ્દો વગેરે મેળવી લેવાથી તે સર્વેનું પરિપૂર્ણ બનાવી શકાય છે કે જેથી તેના કર્તાના હૃદયનો આશય ખરાખર સમજી શકાય.

આ સાંચીનું સ્થલ જ્યાં મધ્યહિંદમાં ગ્વાલિયર અને ભોપાળ રેટની હદો જોડાય છે ત્યાં આવેલ છે. તેની આસપાસનો પાંચેક માઇલનો વિસ્તાર પહાડી છે, ત્યાં નાના મોટા મળી ૭૫ સ્તૂપો તથા એ સ્તંભો મૂળે આવેલ હતા. સ્તૂપોમાં અનેક ભગવાવશેષ છે, છતાં મુખ્ય એ છે તે અભ્યાસની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોય, ઐટિશ સરકારે મૂળ સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવી શકે તે પદ્ધતિએ સમરાવેલ છે. ને જે એ સ્તંભો છે તે તો આડા પડી ગયેલ છે. તેમાંનો એક જે વિશે આ લેખ લખવા પ્રેરાયો છું તે-સાંચી સ્તંભ જંગલમાં પડ્યો છે તેના ઉપરનો લેખ ધસાઈને અસ્પષ્ટ બની ગયેલ હોય પૂરાંવાંચી શકાતો પણ નથી. ડૉ. બુલ્હર, ડૉ. ઓયર, પ્રો. હુલ્ટઝ જેવા વિદ્વાનોએ સમ્રાટ પ્રિયદર્શીએ કોતરાવેલ સારનાથ અને અલ્હાબાદ-કૌશાંથીના અસ્પષ્ટ લેખોને ખ્યાલમાં રાખીને, મારી મચડીને જે અર્થ બે-સારવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે હું પ્રથમ રજુ કરીશ; સાથે સાથે હિંદિ સરકારે તે સ્થાનની ખાસ શોધખોળ માટે જનરલ મેઇઝી નામના વિદ્વાનને ઇ. સ. ૧૮૪૯-૫૦માં જ્યારે મોકલેલ ત્યારે આ સ્તંભ, ઉપરમાં જણાવેલ અભ્યાસ દૃષ્ટિએ ઉપયોગી એવા મુખ્ય એ સ્તૂપમાંનો એક (જેને વિદ્વાનોએ નં. ૧ આપ્યો છે ને જેનું મહત્ત્વ આપણી જૈન દૃષ્ટિએ કેટલું બધું અગત્યનું છે તે આગળ જતાં સમર્પીશ તેના) દક્ષિણ સિંહદ્વાર પાસે ઊભો હતો. તેણે નજરે જોઈ કરેલ રીપોર્ટમાં જે વાચન રજુ કર્યું છે તે પણ જણાવીશ. એટલે તે બન્નેનો સમ-વ્ય કરતાં તેનું હાર્દ આપણને તુરત સમજશે તથા પથરાયેલ ભ્રામક અંધારપટ આપોઆપ દૂર થઈ જશે.

(અ) લેખ (વિદ્વાનોએ બેસારેલ છે તે પ્રમાણે) મૂળાક્ષરે

૧

૨ યા મેત [વે]...(મ)...[સં] ઘે...[લ] મગે કટે

૩ મિખૂનં ચા મિખૂનીનં ચા તિ પુતપ—

૨૮૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

- ૪ પોતિકે ચંદમસૂરિયિકે (ઘ) યે સંઘ
 ૫ માલ્લતિ મિલ્હુ વા મિલ્હુનિ વા ઓદાતા—
 ૬ નિ દુસાનિ સનંધાપયિતુ અનાવા—
 ૭ સલ્હિ વાસાયેતવિયે (ઙ) ઇછા હિ મે કિં—
 ૮ તિ સંઘે સમગે ઘિલયિતીકે સિયા તિ

લેખનો અર્થ

(ક).....

(લ)..... જે ભગ્ન કરે.....

(ગ) બિહ્લુઓ અને બિહ્લુણીઓનો આ સંઘ (મારા) પુત્રો-પ્રપૌત્રો (તેમજ) સૂર્ય-ચંદ્ર (પ્રકાશ) ત્યાં લગીને માટે એકત્ર કરાયો છે.

(ઘ) જે કોઈ બિહ્લુક કે બિહ્લુણી સંઘને ભગ્ન કરે તેને ઘોળાં વસ્ત્ર પહેરાવવાં અને આવાસ સિવાયના સ્થાનમાં નિવાસ આપવો.

(ઙ) કેમકે મારી ઇચ્છા છે કે સંઘ એકત્ર અને ચિરસ્થાયી રહે.

(આ) ઈ. સ. ૧૮૪૯-૫૦માં વંચાયા પ્રમાણેનો લેખ તથા તેનો કરી શકાતો અર્થ

લેખ (મૂળાક્ષર)^૧

(૧) હ...ર...ય.....મતઆથે

દ રા યા હૈ (વિકલ્પે)

(૨) હુ નં ચ મિ...ી નં ડા તિ પુ ત...

ણા તો (વિકલ્પે)

જા (,,)

ના (,,)

મા (,,)

(૩) તિ સ્થિલ ક...વિ સં રિ...કે યે સંઘ

હ (વિકલ્પે)

(૪) મ મે ઘ તિ મિ સ્થ તા મિસ્થિ...ી વા ડ દા તો

હુ વા તા (વિકલ્પે)

(૫) નિ દુ સે રિ સ નં...હ ય તુ અ ના...

સા વિ પ યિ ઐ (વિકલ્પે)

નિ (,,)

(૧) હિંદી સરકારે કર્નાલ મેઘઝી નામના વિદ્વાનને આ સ્થાન પર શોધખોળ કરવા મોકલેલ તેમણે તથા તે વખતના હિંદી સરકારના પુરાતત્ત્વ ખાતાના સર્વોચ્ચ અધિકારી જનરલ (પાછળથી સર અનેક અને પુરાતત્ત્વવિદ્ય તરીકે નામકિત થયેલ છે તે) અલેક્ઝાંડર કર્નિમહામ સાથે મળીને જે રીપોર્ટ કરેલ છે તેને હિંદી સરકારે, Sanchi and its Remains by General F. C. Maisey નામે પુસ્તકરૂપે પ્રકાશ પાડ્યું છે તે ઉપરથી ઉદ્ભૂત (મેં રચેલા સં. પ્રિ. ત્રિ. પૃ. ૨૩૨ થી ૨૩૫)

અંક ૧૨]

પ્રિયદર્શી અને સંપ્રતિની અભિનતા

[૨૮૭

(૬) સ સિ વા...પે ત વિ ય ઇચ્છા હિ મે કિ
 યે કો (વિકલ્પે)
 કે (,,)

(૭) તિ સિ ઘ સ મ ગે ચિ લ થિ તિ કં સિ યા તિ
 સં કો (વિકલ્પે)

ઉપરોક્ત વાચનમાં ખંડિત અક્ષરોને પૂરતાં તથા વિકલ્પનો મેળ ઉતારતાં આખો લેખ આ પ્રમાણે વાંચી શકાશે—

(શુદ્ધ રીતે મૂળાક્ષરે ગોઠવાતો લેખ)

- (૧) પ્રિયદસિ રાયા [સંઘિયં ?] મહમત આહે
- (૨) મિચ્ચુનં ચ મિચ્ચુનિનં નાતિપુતસ
- (૩) ...તિ ચ્ચિક...વિ સં રિ...કે યે સંઘ
- (૪) મમેઘતિ મિચ્ચુ ઘા મિચ્ચિની વા ઉદાતા
- (૫) નિ દુસાનિ સનંઘાપયિતુ અનાવા—
- (૬) સસિ ઘાસપેતવિયે ઇચ્છા હિ મે કિ
- (૭) તિ સંઘ સમગે ચિલથિતિકં સિયાતિ

(ટિપ્પણ—ત્રીજી પંક્તિના ખંડિત અક્ષરોને સંતોષપૂર્વક પૂરવાનું શક્ય ન બનતાં તેને મૂળ પ્રમાણે જ રહેવા દીધી છે. પરંતુ સ્થળ, સંયોગ, વ્યક્તિત્વ અને અન્ય ધર્મ ક્ષિપ્તિઓને સ્મરણમાં લેતાં, આખા વાક્યનો ભાવાર્થ જે સંબંધિત જણાય છે તે પ્રમાણે.)

લેખનો અનુવાદ.

પ્રિયદસિ રાજા^૧ (સાંચીના)^૨ મહાયાત્રાને^૩ આમ કહે છે—

જાતપુત્ર^૪ (ભગવાન મહાવીર)ના જે ભિક્ષુકો કે ભિક્ષુણીઓ આ તીર્થની યાત્રાએ

(૧) જનરલ મેઝીએ જાળવી રાખેલ નકલમાં આ શબ્દો સ્પષ્ટ રીતે પહેલી પંક્તિની આદિના છે. પણ પાછળથી ખંડિત અને અસ્પષ્ટ બની ગયેલ લેખનું વાચન સુસ્કેલ બની જવાથી વિદ્વાનોએ એને જ બીજી પંક્તિ માની લીધી. એટલે બધા અક્ષરોને સાથે મેળવતાં પ્રિયદસિ રાયા સ્પષ્ટ થાય છે.

(૨) અહીં અક્ષરો તૂટી ગયા છે ખરા પણ અન્ય લેખોમાં જ્યાં જ્યાં શરૂઆતની પંક્તિમાં મહામાત્ર શબ્દ આવે છે ત્યાં ત્યાં તેની પૂર્વે કર્માના મહામાત્રા તે દર્શાવવાને સ્થળસૂચક નિર્દેશ પણ આવે છે. જેમકે, તોસલિયં મહમત, સમાપાયં મહમત, કોસંચિયં મહમત ઇ. તો પછી આ લેખ સાંચીમાં કોતરાવેલ હોઈ, ખંડિત અક્ષરોને સ્થળે સંચીયં શબ્દની કલ્પના અસ્થાને નહીં લખાય.

(૩) મત શબ્દ સ્પષ્ટ છે: પણ તેની પૂર્વના બે અક્ષરો તૂટી ગયેલ છે ને તેની પછી આદે સ્પષ્ટ છે એટલે અન્ય લેખોના અભ્યાસથી મહામાત્ર આદે ગોઠવવું સુસંગત બને છે.

(૪) મૂળમાં તિપુત સ્પષ્ટ વંચાય છે. તેની પૂર્વનો અક્ષર બહુધા તો ડા જેવો જ વંચાય છે. પરંતુ પાંખડાની અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિને લઇને તે સ્થાને જનરલ મેઝીએ જા, જા, ના અને મા ની વિકલ્પતા પણ કરી છે. તે પ્રમાણે વાંચતા ડાતિપુત, જાતિપુત, માતિપુત, નાતિપુત, માતિપુત એ પાંચમાંથી કોઈ હોઈ શકે. અને ભગવાન મહા-

૨૮૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

આવે^૫ તેમને કહેવું કે,^૬ જે બિશ્વુઓ કે બિશ્વુણીઓ સંવને અભેલ^૭ રાખવા વીરનું તામ નાતિપુન છે જ; તેમ આ પાંચે શબ્દોનો ધ્વનિ તે જ શબ્દ માન્ય રાખવાને પ્રેરે છે. જ્યારે વિદ્વાનોએ તે અક્ષર વધારે ખંડિત બની જવાથી હા ને અદલે ચા વાંચી લીધો. તથા ચાતિપુતનો અર્થ કંઈ થતો ન હોય, એ શબ્દને ત્રણ ભાગમાં (ચા તિ પુત) વહેંચીને લેખના ભાવાર્થને અસ્પષ્ટ બનાવી દીધો. (ટિપ્પણ—પુદ્ ભગવાનનું નામ હોવાનો આ પ્રથમ શિલાલેખી પુરાવો સમજવો.)

(૫) મૂળમાં અહીં તિચ્ચિલ્લક-વિસંરિ (રુ)—ક એટલા અક્ષરો સ્પષ્ટ છે. પણ પાછળથી ખંડિત થતાં વિદ્વાનોએ તે સ્થાને પોતિકે ચંદમસૂરિયેકે યોજીને બેસતા કર્યા છે. તેમ તે એટલા બધા ખંડિત છે કે, ઇચ્છાનુસાર અન્ય અક્ષરો પણ કલ્પી શકાય છે.

પરંતુ મૂળના સ્પષ્ટ અક્ષરો તિચ્ચિલ્લક ઈ. ને ધ્યાનમાં લેતાં, તથા તિની પૂર્વે જગ્યા ખાલી હોય ત્યાં આ શબ્દ ગોઠવતાં યાતિ થાય છે જેનો અર્થ 'જવું' કરવો રહે; તેમજ આ પ્રદેશ અવંતિમાં સંપ્રતિના એક વખતના ગુરુ આર્ય મહાગિરિજી અનશનપૂર્વક અનશન પામ્યા હોય તે તીર્થને ગજેન્દ્રપદથી ઝોળખાવાયું છે. તેમજ સાંચી પ્રદેશમાં આવેલ સોનેરી ટેકરીમાંથી તેમનાં અવશેષ મળી આવેલ છે. વળી રથાવર્ત કે જે વિદિ-શાની નજીકમાં સંભવે છે અને જ્યાં જીવંતસ્ત્રામિતું મંદિર હતું તેમ અહીં રિ (રુ) અક્ષર છે. એટલે રચકગિરિ કે રક્ષ (રથાવર્ત)ની કલ્પના કરવી પણ સંભવિત છે. મત-લખ કે, આખીયે ત્રીજી પંક્તિનો અર્થ 'જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરના જે બિશ્વુકો કે બિશ્વુણીઓ આ તીર્થના (રચકગિરિ) યાત્રાએ આવે તેમને કહેવું કે—એ પ્રમાણે કરીએ તો શંકાને ઘણું ઝોણું સ્થાન રહે છે.

(૬) ઉપર નં. ૫ માં જે અર્થ ગોઠવ્યો છે તે પ્રમાણે સં. પ્રિ. ત્રિ. નામે મારા પુસ્તકમાં પૃ. ૨૩૩માં કરેલ છે પરંતુ હવે અનુશીલનથી સારનાથના લેખમાં (જુઓ સં. પ્રિ. ત્રિ. પૃ. ૧૮૮ ઉપર પંક્તિ ૫ નો ઉત્તરાધ) જે ચ વિનપયિતવિયે શબ્દો છે તે ઉપાડી લઈ તેની સાથે જે (હ) પંક્તિના... તિ અક્ષરના પૂર્વે ખંડિત ભાગમાં માલ મૂકી માલતિ બનાવી જોડી દેખાએ તો નીચે પ્રમાણે વધારે બંધ બેસતું થતું જણાય છે.

માલતિ ચુ ચ વિનપયિતવિયે કે યે સંઘ કહે છે અરે ખરેખર વિનંતિ કરે છે કે, જે સંઘને આ પ્રમાણે અર્થ સૂચવું છું. એટલે “ તીર્થની યાત્રાએ આવવું “ તે ભાવાર્થ ઉડાડી નાંખવો અને તે સ્થાને 'કહે છે તે વિનંતિ કરે છે' એવો અર્થ ગોઠવવો.

(૭) અહીં જ અર્થનો અનર્થ થઈ ગયો છે. મૂળમાં પંક્તિ ૪ માંની આદિમાં=સંઘમ્+અમેઘતિ “સંઘમમેઘતિ” સ્પષ્ટ છે જેનો અર્થ 'સંઘમાં ભાગલા ન પડે' એમ ઇચ્છનાર અથવા 'સંઘના નિયમોને અભંગ રાખવા ઇચ્છનાર' થઈ શકે છે. પરંતુ તે ક્ષેપ પાછળથી ખંડિત થયેલ અને ઘણા ખરા અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયેલ સ્થિતિમાં જ્યારે મળી આવ્યો ત્યારે વિદ્વાનોએ અન્ય લેખોને આધારે (જુઓ ઉપરમાં પંક્તિ ૪ નો અંત અને ૫ ની આદિ) 'સંઘ માલતિ' (મિલતી અથવા મોલતી) શબ્દો ગોઠવી દીધા અને એવો અર્થ કર્યો કે સંઘમ્+મેઘતિ—જે બિશ્વુઓ કે બિશ્વુણીઓ 'સંઘના નિયમોનો ભંગ કરે' તેમને સફેદ વસ્ત્ર પહેરાવીને અનાવાસમાં મૂકવા. પરંતુ જનરલ મેઘઝીએ પ્રમટ કરેલ સાંચી લેખનાં ઉપ-રોક્ત સ્પષ્ટ વાચનથી, હવે આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે 'સફેદવસ્ત્ર પહેરવાં અને અના-વાસમાં વાસ કરવો' એ બિશ્વુઓને માટે કોઈ દંડ નથી પણ હિનેચ્છુ સન્નાહ છે.

અંક ૧૨]

પ્રિયદર્શી અને સંપ્રતિની અભિવ્રતા

[૨૮૯

ધમ્મતા હોય તેમણે શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરવાં અને ઉપાશ્રયોમાં, વસવું એવી મારી ધમ્મતા છે. કેમ તો કે, સંઘની એકતા ચિરસ્થાયી રહે એટલા માટે.

‘સંઘ’ ભાષિતિ’ અથવા ‘સંઘ’ ભોષિતિ’=સંઘની સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપનાર ન્યારે ‘સંઘ’ ભિષ્પતિ’=સંઘમાં ભિક્ષા માગવાને આવનાર; એટલે કે જે ભિક્ષુઓ સંઘમાં ભિક્ષા માગવાને આવે અથવા તો વ્યાખ્યાન આપે તેમણે સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરવાં અને ઉપાશ્રયોમાં રહેવું. આ સલાહનું કારણ પણ તે વખતની સ્થિતિના અભ્યાસીને સંપૂર્ણ રપષ્ટ છે જે નીચે પ્રમાણે સમજવું.

સંપ્રતિના સમયે જૈન સાધુ સમુદાયમાં બે પક્ષ પડી ગયા હતા. એક પક્ષના સાધુઓ નમ્ન રહેતા અને જંગલોમાં, ગુફાઓમાં કે વૃક્ષ નીચે આરામ લેતા (આજના દિગંબર સાધુઓના અવલોકનથી એનો રપષ્ટ ખ્યાલ આવી શકશે). અને બીજા પક્ષના સાધુઓ સામાજિક સભ્યતાના નિયમોને ખ્યાલમાં લઈ સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરતા અને ઉપાશ્રયોમાં વસતા (આજના શ્વેતાંબર સાધુઓની જીવન-પ્રણાલિકાના દર્શનથી આ વસ્તુસ્થિતિ ખ્યાલમાં આવશે). તેમાં સંપ્રતિ પોતાના ગુરુ આર્ય સુહસ્તિજીને અનુસરીને શ્વેતાંબરોનો પક્ષકાર બન્યો હતો. એટલે તે સાંચી અને તેના જેવા અન્ય-કૌશાંબી, સારનાથ આદિ શાસનો મારફત જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરનાં ભિક્ષુ ભિક્ષુણીઓને એવી સલાહ આપે છે કે, વ્યાખ્યાન અથવા તો ભિક્ષામાર્ગે જે સાધુસાધ્વી સંઘની સાથે સંપર્કમાં રહેવા ધમ્મતા હોય તેમણે છેવટે સંઘની એકતા જાળવી રાખવાને ખાતર પણ, નગનાવસ્થા તજી દક્ષિને સફેદ વસ્ત્રો ધારણ કરવાં અને જંગલો તથા ગિરિમલ્હ-રોમાં પડયા રહેવાને બદલે ઉપાશ્રયોમાં રહેવું. [ટિપ્પણ:- આ સમયથી શ્રીઆર્યમહાગિરિજીને અનુસરનારા જિનકદંપી કહેવાયા અને શ્રીઆર્યસુહસ્તિજીને અનુસરનારા શ્વેતાંબરો કહેવાયા-આ પ્રમાણે જૈનસંઘના બે વિભાગ અત્યારથી પડયાનું જૈન સાહિત્યમાં જે કહેવાયું છે તેને સંપ્રતિ મહારાજના લેખથી હવે સમર્થન મળે છે એમ સમજવું.]

(૮) અહીં મૂળમાં અનાવાસસિ શબ્દ છે. વિદ્વાનો તેનો અર્થ ‘આવાસ સિવાયના સ્થાનો’ એવો કરે છે. એટલે કે ભિક્ષુકો આવાસમાં વસે, અને સંઘના નિયમોના ભંગ કરનારને આવાસ સિવાયના (અનાવાસ) સ્થાનમાં મૂકવામાં આવશે. પરંતુ ભિક્ષુકોના નિવાસસ્થાન માટે ઉપાશ્રય-વિહાર શબ્દો વપરાય છે ન્યારે આવાસ શબ્દ તો કયાંય વપરાયેલ જ નથી.

ખરી વાત તો એ છે કે, ભિક્ષુઓ આવાસ-નિવાસનાં સ્થાનોમાં વસી ન શકે એવો નિયમ છે. એટલે તેમના અસ્થિર વસવાટ અદ્ય-સમયના આશ્રયને માટે સંપ્રતિએ અંધા-વેલ ઉપાશ્રયોને અનાવાસ નામ અપાયલું. સમય જતાં અનાવાસ શબ્દ પ્રચારમાંથી ઓછો થયો અને ઉપાશ્રય જાળવાઈ રહ્યો છે.

(૯) અહીં મૂળમાં સંઘસમગો છે. કેટલાક તેનો અર્થ સંઘસ મગો=સંઘનો માર્ગ એમ કરે છે. પણ અન્ય લેખમાં (કૌશાંબી) સમગો=સંઘની સમગ્રતા જણાવતો શબ્દ છે. ઉપરાંત તે વધારે સુધારિત છે જેથી મેં પણ તેમજ અર્થ લીધો છે.

પ્રવચન-પ્રશ્નમાલા

પ્રયોજક-પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયપદ્મસૂરિશ્ચ.

[ક્રમાંક ૮૨ થી શરૂ: ગતાંકથી ચરણુ: આ અંકે સંપૂર્ણ]

૯૩ પ્રશ્ન—૧ અતિક્રમ, ૨ વ્યતિક્રમ, ૩ અતિચાર અને ૪ અનાચારનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—૧ લીધેલા પ્રતાદિમાં કંઈક હોય લાગે એટલે પ્રતાદિની મર્યાદાનું કંઈક અંશે ઉલ્લંઘન કરવું તે અતિક્રમ, ૨ વ્યતિક્રમ એટલે તે પ્રતાદિની મર્યાદાનું વિશેષ ઉલ્લંઘન કરવું. વ્યતિક્રમ કરતાં વ્યતિક્રમમાં વિશેષતા હોય છે. ૩ અતિચાર મન વચનથી પ્રતાદિ વિરુદ્ધ કરવું, વગેરે પ્રકારે જેનું સ્વરૂપ છે, તે અતિચાર કહેવાય. ૪ અનાચાર-પ્રતાદિનો મન વચન કાયાથી સંપૂર્ણ રીતે ભંગ થવો તે અનાચાર કહેવાય. આ બાબત આધાકર્મી આહારના દૃષ્ટાંતે સમજી લેવી. તે દૃષ્ટાંત ટૂંકામાં આ પ્રમણે જાણવું: ૧ એક ગૃહસ્થ મુનિ-રાજને આધાકર્મી આહાર વહોરાવવાની ભાવનાથી વિનંતિ કરે છે. તે મુનિ આ શ્રાવક આધાકર્મી આહારને વહોરાવવા વિનંતી કરવા આવ્યો છે, એમ જાણવા છતાં વિનંતી સ્વીકારે. તે વિનંતીનો સ્વીકાર, એ અતિક્રમ કહેવાય. કારણ કે આમાં સાધુક્રિયાનું ઉલ્લંઘન થાય છે; જ્યારે આવું વચન સંભળાય પણ નહિ તો પછી વિનંતીનો સ્વીકાર તો થઈ શકે જ નહિ. વિનંતીનો સ્વીકાર કર્યો ત્યારથી માંડીને ઝોળી પાત્રા તૈયાર કરવા માટે ત્યાં સુધી તો અતિક્રમ કહેવાય. પણ ૨ ઝોળી પાત્રા તૈયાર કરીને મુનિ ચાલવા માટે ત્યારે વ્યતિક્રમ કહેવાય. તે મુનિ ગૃહસ્થને ત્યાં જઈને વહોરાવવા માટે ઝોળીમાંથી પાત્રા બહાર કાઢે, તે દાયક ગૃહસ્થ વહોરાવવાનો આહાર થાવીમાંથી લઈને હાથમાં લ્યે, અહીં સુધી વ્યતિક્રમ કહેવાય. ૩ પાત્રામાં આહાર લીધો, તે આહારનું લેવું, એ અતિચાર કહેવાય. ગોચરી આલોવીને આહાર વાપરવા માટે પાત્રામાંથી હાથમાં લઈને મોં આગળ રાખે અહીં સુધી અતિચાર કહેવાય. તે આહાર મોંદામાં મૂકી મુનિ ગળે ઉતારે, આ જે ગળે ઉતારવું, તે અનાચાર કહેવાય. અહીં અપવાદ એ છે કે-સાધુની આગાઠ માંદગી, અટવી વગેરે કારણે ગીતાર્થાદિ મહાપુરુષોની આજ્ઞાથી ગીતાર્થ શ્રાવક તેવો આહાર વહોરાવે, છતાં તેને એકાંત નિર્જરા શ્રી ભગવતી સૂત્ર નિશીથ સૂત્ર ભાષ્યાદિમાં કહી છે. વિશેષ બીના આવશ્યક સૂત્રની મોટી ટીકા વગેરેમાં જણાવી છે. ૯૩.

૯૪ પ્રશ્ન—પંદર કર્મભૂમિમાં એવું કયું ક્ષેત્ર છે, જ્યાં કદાપિ તીર્થંકર દેવનો અભાવ હોય જ નહિ ?

ઉત્તર—મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર દેવનો વિરહકાલ હોય જ નહિ. પાંચ ભરત-ક્ષેત્ર અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર દેવનો વિરહકાલ હોય. ૯૪.

૯૫ પ્રશ્ન—હાલ મહાવિદેહમાં વીસ તીર્થંકરો વિચરે છે. અહીં પૂછવાનું એ છે કે કોઈ કાલે વીસથી ઓછા તીર્થંકરો મહાવિદેહમાં હોય, એવું અને ખરું ?

ઉત્તર—જેમ ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૧૭૦ તીર્થંકરો વિચરે છે, તેમ કોઈ કાલે એવું પણ અને છે કે મહાવિદેહમાં ૧૦ તીર્થંકરો વિચરતા હોય. વિશેષ બીના શ્રીઆચારાંગ બહદ્ વૃત્તિ, પ્રવચનસારોહાર બહદ્ વૃત્તિ વગેરેમાં જણાવી છે. ૯૫.

૯૬ પ્રશ્ન—પૂર્વે જણાવેલું કે ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૧૭૦ તીર્થંકર દેવો વિચરે, એ કઈ રીતે ?

અંક ૧૨]

પ્રવચન-પ્રશ્નમાલો

[૨૬૧

ઉત્તર—પાંચ ભરતક્ષેત્રમાં એકેક તીર્થ કર હોય, પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં એકેક તીર્થ કર તથા પાંચ મહાવિદેહની $૩૨ \times ૫ = ૧૬૦$ વિજયમાં એકેક તીર્થ કરદેવ વિચરતા હોય. આ રીતે $૧૬૦ + ૫ + ૫ = ૧૭૦$ તીર્થ કર વિચરે. ૯૬.

૯૭ પ્રશ્ન—દરેક મહાવિદેહના ૩૨ વિજયમાંના કયા કયા વિજયમાં તીર્થ કર દેવ વિચરે છે ?

ઉત્તર—દરેક મહાવિદેહના ૮-૯-૨૪-૨૫ મા વિજયમાં તીર્થ કરદેવ વિચરે છે. એટલે એક મહાવિદેહમાં ચાર તીર્થ કરો વિચરે છે. આ રીતે પાંચમહાવિદેહમાં ૨૦ તીર્થ કરો વિચરે છે. વિશેષ ખીના શ્રીદેશનાચિતામણિમાં જણાવી છે. ૯૭.

૯૮ પ્રશ્ન—અર્વાધિજ્ઞાન વગરના મતિશ્રુતજ્ઞાની જીવો મનઃપર્યવ જ્ઞાન પામી શકે કે નહિ ?

ઉત્તર—મનઃપર્યવ જ્ઞાનનું અર્વાધિજ્ઞાનની સાથે એકાંતપણે સાહચર્ય (સાથે રહેવાપણું) છે જ નહિ. જે કે આનું સાહચર્ય ખીજા કેટલાએક માને છે, પણ તે વાજખી નથી. કારણ કે જે ત્રીજા ચોથા જ્ઞાનનું સાહચર્ય માનવામાં આવે તો શ્રીભગવતી સૂત્રના આઠમા શતકના ખીજા ઉદ્દેશમાં તથા શ્રીસદ્પ્રાભુત વગેરેમાં જણાવ્યું છે કે—ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર જીવ જીવો એ રીતે યદ્ય શકે છે: ૧ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અર્વાધિજ્ઞાનને ધારણ કરનારા અને ૨ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન મનઃપર્યવ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા, આ વચનોની સાથે વિરોધ આવે છે. મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનવાળા જીવો જ ત્રીજું જ્ઞાન અથવા ચોથું જ્ઞાન પામી શકે છે. ૯૮.

૯૯ પ્રશ્ન—ચોમાસામાં ખાંડ અમક્ષ્ય ગણાય. છે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ચોમાસામાં શીતપણું (ઠંડી) વધારે પ્રમાણમાં હોવાથી ખાંડ વગેરે પદાર્થોમાં લીલકૂલ-કુચુંઆ-ધમિળા આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેથી આસો સુદિ દશમ સુધી ખાંડ વાપરવાનો નિષેધ શ્રાદ્ધવિધિ-સેનપ્રશ્નાદિમાં કયો છે. ૯૯.

૧૦૦ પ્રશ્ન—શેલડીનો રસ કાઢ્યા પછી કેટલા ટાઈમ સુધી અચિત રહી શકે ?

ઉત્તર—શેલડીનો રસ કાઢ્યા પછી એ પહોર સુધી અચિત રહે. કાંઈના પાણીનો કાલ પણ તેટલો જ ગણવો, એમ લઘુપ્રવચનસારોદ્ધારાદિમાં જણાવ્યું છે. ૧૦૦

૧૦૧ પ્રશ્ન—ચાર દિશામાં પ્રશસ્ત દિશા કઈ કઈ જણાવી છે ?

ઉત્તર—દક્ષિણ દિશા અશસ્ત છે. તે સિવાયની ત્રણ દિશાઓ પ્રશસ્ત કહી છે. તેમાં પણ પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા વધારે પ્રશસ્ત ગણાય છે. કારણ કે આવશ્યક ક્રિયા, વ્યાખ્યાન અવસર, નંદીસ્થાપના, પ્રતિષ્ઠા વગેરે પ્રશસ્ત કાર્યોમાં તે એ દિશા ઉત્તમ છે, એમ શ્રી સ્થાનાંમ સૂત્રના ખીજા અધ્યયનમાં તથા સાધુદિનકૃત્યાદિમાં જણાવ્યું છે. ૧૦૧.

૧૦૨ પ્રશ્ન—દક્ષિણ દિશાને અપ્રશસ્ત કહી, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—તે દિશાનો લોકપાલ યમ છે. તે જીવ જ કૂસ્સરભાવી હોવાથી ઉપદ્રવાદિ ન કરે, આ ધરિણથી પ્રશસ્ત કાર્યોમાં દક્ષિણ દિશાનું વર્જન કયું છે. સૂવાના પ્રસંગે પણ દક્ષિણ દિશા તરફ મસ્તક રાખીને સૂવાય, પણ તે તરફ પગ રાખીને ન જ સૂવાય, એવો વ્યવહાર છે. તથા કૃષ્ણપાક્ષિક જીવો ચારે મતિમાંની કોઈ પણ ગતિમાં જાય, ત્યારે તથા

૨૬૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

સ્વભાવાદિને લક્ષને દક્ષિણ દિશામાં વધારે પ્રમાણમાં ઉપજે છે. શુકલપાક્ષિક જીવો, પૂર્વીદિ દિશામાં વધારે પ્રમાણમાં ઉપજે, એમ શ્રી મલયાગરિજ મહારાજે-શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકામાં જણાવ્યું છે. ૧૦૨.

૧૦૩ પ્રશ્ન—શુકલપાક્ષિક જીવનું તથા કૃષ્ણપાક્ષિક જીવનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—જે જીવો ઉત્કૃષ્ટથી (મોડામાં મોડા) અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તકાલ વીત્યા બાદ જરૂર મોક્ષે જશે, તે જીવો શુકલપાક્ષિક કહેવાય, ને જેઓ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તકાલથી અધિક કાલ સુધી સંસારમાં ભટકશે, તે જીવો કૃષ્ણપાક્ષિક કહેવાય, એમ શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર વૃત્તિ વગેરેમાં જણાવ્યું છે. ૧૦૩.

૧૦૪ પ્રશ્ન—મુનિવરો કેડે સૂતરાઉ કંદોરો બાંધે છે, તે પદ્ધતિ ક્યારથી શરૂ થઈ ?

ઉત્તર—પૂજ્ય શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજી મહારાજે પોતાના સંસારિ અવસ્થાના પિતા સોમદેવને પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષા આપી. તે સાધુના મૃતકને સ્મશાનમાં લઈ જાય છે. તે અવસરે ચોલપદ્ધાની ઉપર કંદોરો બંધાવ્યો. ત્યારથી મુનિવરો કંદોરો બાંધે છે, એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર વૃત્તિ, ધર્મરત્નપ્રકરણ, આવશ્યકસૂત્ર વૃત્તિ વગેરેમાં જણાવ્યું છે. ૧૦૪.

૧૦૫ પ્રશ્ન—જૈનાગામોમાં પ્રવચનને પુરુષની ઉપમા આપી છે, તે કઈ રીતે ઘટે ?

ઉત્તર—જેમ પુરુષને બે પમ, બે જંઘા, બે સાથળ, વાંસો, પેટ, બે બાહુ, ડોક, માથું-એમ બાર અંગ હોય છે, તેમ પ્રવચનનાં પણ બાર અંગ છે. તેમાં બે પગના સ્થાને શ્રી આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ, બે જંઘાના સ્થાને સ્થાનાંગ તથા સમવાયાંગ, બે સાથળના સ્થાને શ્રીભગવતી તથા જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્ર, વાંસાના સ્થાને ઉપાસક દશાંગ, પેટના સ્થાને અંતકૃદ્દશાંગ, બે બાહુના સ્થાને અનુત્તરોપપાતિક દશાંગ-પ્રશ્ન વ્યાકરણ, ડોકના સ્થાને વિપાકસૂત્ર, મસ્તકના સ્થાને દર્ષિવાદ નામનું બારમું અંગ જણાવ્યું. ૧૦૫.

૧૦૬ પ્રશ્ન—શ્રમણ નિર્મથેને કેટલાં વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય થયાબાદ કયા સૂત્રની વાચના હઠ શકાય ?

ઉત્તર—આ નીચે જણાવેલા ચત્રથી આ જિના સ્પષ્ટ સમજશે.

દીક્ષાપર્યાયનાં વર્ષ આ સૂત્ર જણાવી શકાય,

૩	આચાર પ્રકલ્પ એટલે નિશીથસૂત્ર
૪	સૂત્રકૃતાંગ
૫	દશાશ્રુત સ્કંધ-બૃહત્કલ્પ-વ્યવહારસૂત્ર.
૮	સ્થાનાંગસૂત્ર-સમવાયાંગસૂત્ર.
૧૦	શ્રી ભગવતીસૂત્ર.
૧૧	શ્રી ક્ષુદ્ધિલકા વિજ્ઞાનાદિ પાંચ અધ્યયનો
૧૨	અરુણોપપાતાદિ પાંચ અધ્યયનો
૧૩	ઉત્થાનશ્રુતાદિ ૪ અધ્યયનો.

‘श्री जैन सत्य प्रकाश’नुं

दसमा वर्षनुं विषय-दर्शन

प्रतिकार

पूजनमें भी दया : पू. सु. म. श्री. विक्रमविजयजी	: 31, 43, 76
श्री धर्मानंद कौशाभीये करेल आक्षेपानो विरोध (तथु संप्रदायनी सभानो इराव) : अंक ४ टाष्टल-२	
श्री अण्णरुत ‘जगद्व्यरित’नो अनुवाद : पू. सु. म. श्री ज्ञानविजयल	: 130
तणाननी दुर्घटना : तंत्रीस्थानेथी	: 259

संपादकीय

इशसुं वर्ष	: अंक १ टाष्टल-२
------------	------------------

छतिहास, शिदप, स्थापत्य

सिद्धभक्तुमारसंवत् : पू. सु. म. श्री. कांतिसागरल	: ४
हासान्तनामक प्राचीन मुनिवरो : प्रो. डीराबाल रसिकदास कापडिया.	: ७
‘विदाग्धमुखमण्डन’के कर्ता धर्मदास जैन थे? श्री. अजरचंदजी नाहटा	: २८
पांच अप्रकाशित लेख : पू. सु. म. श्री. कांतिसागरजी	: ४७
अेक इपेरी अक्षरना कल्पसूत्रनी प्रशस्ति : पू. सु. म. श्री. जयंतविजयल	: ६९
‘पांच अप्रकाशित लेख’के बारेमें विशेष ज्ञातव्य : श्री. अजरचंदजी नाहटा : अंक ५ टाष्टल-२	
इपेरी अक्षरना कल्पसूत्रनी प्रशस्तिगत राजपालना वासस्थान अने संवत्नो विमर्श : श्री यीमनबाल लक्षुभाठ जवेरी	: ८२
रावणतीर्थ कहां है : श्री. अजरचंदजी नाहटा	: ८६
सं. १६७३ की प्लेग : प्रो. मूलराजजी जैन	: ६२
क्रेटलांक प्राचीन अतिहासिक स्थानो : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयल	: १०१, १५१, १८३
अेक अप्रसिद्ध अपुणुं प्रशस्ति : श्री. यीमनबाल लक्षुभाठ जवेरी	: १०४
पिस्तादीश आभयो लभावनार अे बाछ्योनी प्रशस्ति : श्री. अंजालाल त्रेभयंद शाह	: १२२
सत्राट प्रियदर्शी ठेके संप्रति महाराजआयरित अहिंसाव्रत : डॉ. त्रिलुवनदास लक्षेरयंद शाह	: १२७
‘एक अप्रसिद्ध अपूर्ण प्रशस्ति’ लेख के सम्बन्धमें स्पष्टीकरण : श्री. अजरचंदजी नाहटा	: १३२
प्रियदर्शी अने अशोकनी बिनन्ता : डॉ. त्रिलुवनदास लक्षेरयंद शाह : अंक ८ टाष्टल-२	
शकसंवत् ६१० गुजरातनी मनोहर जैन प्रतिमा : श्री. पं. लाजयंद भ. गांधी	: १४१
उपकेसणच्छ-पट्टावली : पू. सु. म. श्री. कांतिसागरजी	: १५५

[२]

बौध्दां अंदरनां जिनमंदिरा :	पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयशु	: १६५
जैन इतिहासमें कागडा :	डा. बनारसीदासजी जैन	: १७१, २११. २५०
सेठ शांतिदासके मंदिर सम्बन्धी फरमानका समय :	श्री. अजरचंदजी नाहटा : अंक १० टाइटल २	
विश्वविग्रहनी मुख्य मुख्य धटनाओं (वर्तमानपत्रोना उतारा)		: २१६
खरातपागच्छ किस गच्छकी शाखा थी :	श्री. अजरचंदजी नाहटा	: अंक ११ टाइटल २
मौर्यकालीन स्तूपो अने शिलाशेखोना कती कालु ?		
-सम्राट संप्रति के महाराज अशोक ? :	श्री मंगलदास त्रिकमलाल अवेरी	: २४४
सम्राट अकबर और जैन गुरुः महता शिखरचंद कोचर		: २८१
सम्राट प्रियदर्शी अने संप्रतिनी अभिपत्ता :	डा. त्रिभुवनदास लडेरचंद शाह	: २८५

साहित्य

क्षेत्रदेश-पट्टक :	पू. आ. म. श्री. विजयतीन्द्रसरिजी	: ६
शोधभोगनी आवश्यकता :	श्री. मोहनलाल दीपचंद योडरी	: १२
'लुण्ठिगवसडी'ना विधापट्टा :	पू. उ. म. श्री. सिद्धिमुनिशु	: १७
स्नात्रपूजाकी अन्य दो सचित्र प्रतियें :	श्री. अजरचंदजी नाहटा	: ३२
सर्वज्ञवाद अने तेनुं साहित्य :	प्रे. डीरालाल रसिकदास कापडिया	: ३६
लैनश्रित कथा :	श्री. साराबार्ध भण्डिलाल नवाय	: ४१
दसमुहवह, गडुडवह अने लैनजगत :	प्रे. डीरालाल रसिकदास कापडिया	: ८५
श्रीनभिर्षि (नगा) भण्डिरचित ललुरनभर पंच जिनलालय यष्टिय परिपाटी		
	श्री. अंबालाल प्रेमचंद शाह	: ६३
यात्रा, यापनीम, अव्यायाध अने प्राशुक विहार :		
	प्रे. डीरालाल रसिकदास कापडिया	: अंक ७ टाइटल २
प्रो. बाऊनकी कालकथा :	डा. बनारसीदासजी जैन	: ११६
संगीत अने लैन साहित्य :	प्रे. डीरालाल रसिकदास कापडिया	: १४७
जगदुक्तवित्त :	पू. सु. म. श्री. गानविजयशु	: १६०
'संगीत अने जैन साहित्य' के विषयमें कुछ विशेष बातें		
	श्री. अजरचंदजी नाहटा	: अंक ६ टाइटल २
विकथाः प्रकारे ने उपप्रकारे :	प्रे. डीरालाल रसिकदास कापडिया	: २०६
छत्रीसगढ प्रान्तमें प्राचीन भित्तिचित्र :	पू. सु. म. श्री. कातिसागरजी	: २२३
एक अलभ्य महाकाव्य :	श्री. भंवरलालजी नाहटा	: २३०

अरित्र, कथा, वणुन, उपदेश

द्विवाणी :	पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयशु	: १
निर्दोष आत्मैक्य :	पू. उ. म. श्री. सिद्धिमुनिशु	: ५
श्रीषेणु केवणी :	N	: १४ २६

[3]

जैनी अहिंसा : पू. सु. म. श्री. भद्रंकरविजयल	: 33
होणी : पू. सु. म. श्री. दर्शनविजयल	: 44
अमथु भगवान महावीरस्वामी : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयल	: 106
श्री. श्रोपालचरित्रम् (नवश्लोकात्मकम्) : पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयजी	: 117
“अक्षयतृतीया” नां उद्भवमन : पू. उ. म. श्री. सिद्धिसुनिल	: 133
जैनेमं धारणी-पूजा : डा. बनारसीदासजी जैन	: 143
धन सार्थवाह : पू. उ. म. श्री. सिद्धिसुनिल	: 174, 186, 284, (याल)
‘आर्य वसुधारा’ के सम्बन्धमें विशेष ज्ञातव्य : श्री. अजरचंदजी नाहटा	: 184
शास्त्र-भाषातम्य : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयल	: 224, 284
‘आर्य वसुधारा’ के सम्बन्धमें विशेष ज्ञातव्यके सम्बन्धमें भूलसुधार	
: श्री. अजरचंदजी नाहटा : अंक 10 टाइटल 3	
जैन साधुसंस्थानी महता : श्री. पं. अंजालाल प्रेमचंद शाह	: 226
‘सराक’ जति प्रत्ये आपणी इरण : श्री. मोहनलाल दीपचंद योक्सी	: 247
सराकजति-कोन्फेन्स	: अंक 11 टाइटल 3
जगद्गुरु श्री हीरविजयसूरीश्वरल : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयल	: 257

तरवज्ञान

स्यादाद अने नय : अेक विद्यार्थी	: 86
निहववादः पू. सु. म. श्री. धुरंधरविजयल :	(कंभांक 66 थी याल) : 44
कारणवादः अेक विद्यार्थी	: 93
जैनदर्शनने अनेकांतवादः श्री. पं. अंजालाल प्रेमचंद शाह	: 116
प्रवचन-प्रश्नमाला : पू. आ. म. श्री. विजयपदसूरिल :	
(कंभांक 64 थी याल) 122, 282, 280	

स्तुति-स्तोत्र-स्तवण आदि

श्री. मेरुतुंगसूरिविरचितं श्रीजीरावली-पार्श्वनाथ-स्तोत्रम् :	
पू. सु. म. श्री. जयन्तविजयजी :	अंक 1 टाइटल 2
जिनचंद्रसूरिगीत : श्री. साराभाई मणिलाल नवाय	: 44
श्री वीरविमललकृत आत्मचितवन स्वाध्याय : पू. सु. म. श्री. चंपकसागरल :	अंक 4 टाइटल 2
आतरसुंआस्थ श्री वासुपूज्यजिनविनति : केहन अेन, आर. हाणी	: 122
श्री विद्याप्रसूरि-विरचित आत्मभावना-पत्रीशी : पू. सु. म. श्री. जयंतविजयल :	127
वि. सं. 1982 मां लभायेल देवद्रव्य-परिहार योपाध : पू. सु. म. श्री. कांतिसागरल :	244

चित्र

तणान तीर्थनी अंजित करवामां आपेदी जिनप्रतिमाओ	अंक 12 टाइटल 2
--	----------------

વિનંતી

શ્રી પર્યુષણા મહાપર્વની આરાધના નિમિત્તે, સમિતિને સારી સહાયતા મોકલી આપવાની તે તે ગામ-શહેરના શ્રીસંઘો અને સદ્ગૃહસ્થોને, અને આ રીતે સમિતિને સહાયતા કરવાની પ્રેરણા કરવા માટે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ સર્વ પૂજ્ય મુનિવરોને અમે વિનંતી કરીએ છીએ.

૦૫.

નવી મદદ

- ૧૦૦) શ્રી જ્ઞેન વિદ્યાશાળા, અમદાવાદ. (ચાલુ સાલની મદદના)
 ૧૦૦) શેઠ શ્રી ચીમનલાલ લાલભાઈ, અમદાવાદ. (ચાલુ સાલની મદદના)
 ૫૧) શેઠ શ્રી પરસોત્તમદાસ સુરચંદ, મુંબઈ.
 ૫૦) શ્રી ઉજ્જવલની ધર્મશાળા, અમદાવાદ. (ચાલુ સાલની મદદના)
 ૪૦) શેઠ અરુણચંદ્ર શાંતિલાલ, અમદાવાદ. (૫૧) માંના બાકી હતા તે)
 ૧૧) શેઠ મોહનલાલ લીલાધર, અમદાવાદ. (બીજા વર્ષની મદદના)
 ૧૦૧) પૂ. મુ. મ. શ્રી. મેરુવિજયજી તથા પૂ. મુ. મ. શ્રી દેવવિજયજીના સદ્ગૃહેશથી અમદાવાદમાંથી નીચે મુજબ.-
 ૫૧) શેઠ વાડીલાલ સાંકળચંદ, અમદાવાદ.
 ૧૧) શેઠ મનલાલ બાયચંદ, અમદાવાદ.
 ૧૧) શેઠ હીરાલાલ લાલચંદ, અમદાવાદ.
 ૨૮) જૂના મહાજનવાડાના પંચ તરફથી.
 ૭૧) પૂ. મુ. મ. શ્રી. શિવાનંદવિજયજીના સદ્ગૃહેશથી શ્રી મારવાડી ઠમિદિ, મરહતી મારકાટ, અમદાવાદ.
 ૧૫) પૂ. પં. મ. શ્રી. માણેકવિજયજીના સદ્ગૃહેશથી શ્રી જ્ઞેનસંઘ, નરસિંહપુર.
 ૧૧) શેઠ ચીમનલાલ ખેમચંદ, વાવ.
 ૧૧) પૂ. પ્ર. મ. શ્રી. ચંદ્રવિજયજીના સદ્ગૃહેશથી જ્ઞેન શ્વે.સંઘ, ધાણેરાવ.

લવાજમ

ઘણાંક પ્રાહક માર્કોનું લવાજમ આ અંકે પૂર્ણ થાય છે પટલે જેમનું લવાજમ આ અંકે પૂરું થતું હોય તેમણે લવાજમના બે રૂપિયા મોકલી આપવા. અને જેમને લવાજમ ન મોકલવું હોય તેમણે પત્ર લખીને તરત સ્વર આપવી. લવાજમની રકમ અથવા પત્ર નહીં મળે તો આગામી અંક વી. પી. થી રવાના કરવામાં આવશે. તે સ્વીકારી લેવા વિનંતી છે.

૦૫.

Shri jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલ ખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દ્વીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સત્રાટ્ટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક ભિન્નભિન્ન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાંનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશની ત્રીજી, ચોથા, પાંચમા, આઠમા, નવમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઠી રૂપિયા.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ દોરેલું સુંદર ચિત્ર. ૧૦"×૧૪"ની સાઈઝ, સોનેરી બોર્ડર. મૂલ્ય ચાર આના (ટપાલ ખર્ચનો દોઢ આનો).

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા, અમદાવાદ.

ચુદક:-મંગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સંકાપોસ કોસરોડ, પો. ઓ. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-ચીમનલાલ ઝોડગદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.